

En luthersk helgen i et kosmisk rum

Om fortælleren og fortællingen i William Heinesens roman
»Det gode håb«

Af Sune Auken

William Heinesens næstsidste roman *Det gode håb* (København (1964)) er, som den eneste af Heinesens, en historisk roman.¹ Handlingen er henlagt til Færøerne og udspiller sig fra april 1669 til juli 1670, dvs. i det år, hvor den første enevoldskonge, Frederik III, døde og Christian V kom til magten. Hovedpersonen og bogens fortæller er magister Peder Børresen, en falleret præst, der kommer til Færøerne for at overtage embedet i Tórshavn, eller Havnen som byen med sit faste kælenavn konsekvent kaldes igennem romanen. Bogen har form af et langt brev i en række etaper til vennen Jonas, hos hvem Børresen har været kapellan. Brevet bliver bl.a. så langt, fordi Børresen på grund af de herskende forhold på Færøerne ikke kan få det sendt af lande.

Børresen er en mand fuld af fejl, hvoraf de værste synes at være en hang til stærke drikke og et opfarende temperament, men har samtidig en stærk samvittighed og et stort engagement – den positive side af hans voldsomme sind. I Havnen overtager han præstegården samt den foregående, nu afdøde præsts ældste datter, den attenårige Rachel, der skal virke som hans husbestyrerinde, men undervejs først bliver som en datter for ham, dernæst vækker et begær i ham, han må kæmpe voldsomt imod. Han stifter også bekendtskab og venskab med en række andre skikkelser med forbindelse til præstegården, den besindige degn Hans Joensen og dennes begavede, men alt for temperamentsfulde søn Jacob, der er forlovet med Rachel, og graveren Faramod, en godmodig og naiv mand med kæmpekræfter.

Samtidig lærer han øerne og særligt Havnen at kende. Færøerne er på daværende tidspunkt givet i len til kongens rentemester Christoffer Gabel.² De folk, Gabel har sat til at styre Færøerne, er romanens skurke, der tyranniserer og misbruger det færøske folk i almindelighed og befolkningen i Havnen i særdeleshed. Blandt Gabels folk udmærker sig særligt landfogeden Diderik Hindschou, landets højeste kongelige embedsmand og dermed Færøernes udøvende myndighed, og »commandanten« for det stedlige og ikke specielt imponerende militær, tyskeren Claus Cattorp.

Cattorp er en afstumpet, næsten retarderet person, han er alkoholiseret, sadistisk og en forfører og voldtægtsmand. Han efterlader sig et spor af knuste skæbner, således hører man tidligt i romanen om, hvordan han og de to korporaler holder en ung pige ved navn Tinna som »frille«, og senere møder man samme Tinna som nedbrudt og syg prostitueret i det beryggede værtshus »Gyldte Kobbe« og overværer hendes død. Trods sin brutalitet og sin flotte kropsholdning er Cattorp også som militærmand betragtet et ynkeligt, skrydende skrog. Han praler flere steder i bogen voldsomt af sine bedrifter, men alle de gange, han er involveret i slagsmål, med Faramod, med Jacob, ja endda med Peder Børresen selv, taber han ynkeligt, hvad der vel retfærdigvis også skyldes, at han næsten konstant er fuld. Cattorp er samtidig et indskrænket fjols, der konstant og uafvidende stiller sin egen modbydelighed til skue. Det viser sig fx tydeligt, da han efter en forgiftning har problemer med den ellers aldrig svigtende potens. Seks søfolk er efter en parodi på en retssag blevet hængt, og et par dage efter passer Cattorp Børresen op, og samtalen imellem dem beskrives således:

Han sagde sig dog at leve noget bedre, men klagede sig over at hans manddoms tilbagevenden stadig lod vente på sig, så han gik rundt som en gildkok og snart ikke brød sig mere om fruentimmer end om stokfisk; men mente dog at jeg, der, som han sagde, vidste råd for så meget, også vidste et middel mod denne kedsommelige goldhed. Jeg sagde ham, at jeg intet middel vidste, men at det var muligt, at hans kraft var udtørret på grund af overvættes opbud. Hertil svarede han: »Vis vas! Thi hin dag, da vi hængte skurkene op, var han just som en vimpel i blæst, men siden, da jeg dette skulde demonstrere, var han igen en skrædder!«. (240)³

Cattorps indskrænkethed bliver helt grotesk her. Ikke bare kan man næsten ikke tænke sig en dårligere person at henvende sig til om den slags problemer end Peder Børresen, al den stund kommandanten trods Børresens heftige modstand har forført, besvangret og mishandlet Rachel. Men dertil lægger sig den selvafsløring, der finder sted, idet Cattorp indvier Børresen i den seksuelle opstemthed, henrettelserne hensatte ham i, uden at det falder kommandanten ind, hvor afskyeligt det, han dermed fortæller om sig selv, er.

Landfogeden Hindschou er en mand af et betydeligt større format. Han er velformuleret, er i stand til at gå ad bagveje for at nå sine mål og

er i besiddelse af en langt større bevidsthed om sin egen virkning på omgivelserne end Cattorp. Faktisk er netop disse evner en del af baggrunden for hans magt over Færøerne, idet han i enhver offentlig situation er i stand til at fremtræde, som var han en god og retfærdig foged, skønt han i grunden er en lige så egoistisk og brutal mand som Cattorp og på en måde bliver endnu mere modbydelig på grund af sit kun slet skjulte hykleri, og fordi han også holder hånden over Claus Cattorp og de andre, som uden landfogedens opbakning aldrig havde kunnet opføre sig, som de gør.⁴

Hindschou præsenteres først gennem Hans Joensens beretning om kommandantens overgreb. Børresen vil opbragt gå til myndighederne, men Joensen fortæller ham, at det er nyttesløst, fordi landfogeden, der i realiteten har magten over domstolene i landet, aldrig ville tillade, at en klage over en af Gabels mænd »nød fremme« (25). Da der dertil i det følgende lægges, at alle breve, der går ud af landet, kontrolleres og kun får lov at slippe af sted, hvis de er ufarlige for styret, er billedet af Hindschou som en despot allerede ved at tegne sig. Da landfogeden selv første gang optræder in persona, er læseren forberedt på det værste og får sine forventninger bekræftet. Skønt Hindschou ellers igennem resten af romanen næsten konstant er i stand til at holde sin hykleriske overflade intakt, er hans allerførste optræden dertil så modbydelig, at læseren siden møder denne overflade med dyb mistro. Ved sit første besøg hos landfogeden indbydes Børresen til at spise frokost med ham og andre af standspersonerne på Færøerne, provsten, sorenskriveren og handelsforvalteren, og frokostens forløb afslører landfogedens tyranni tydeligt, idet han igennem hele frokosten chikanerer de andre deltagere med »maliciøse gluffer« (39), mens disse på deres side tydeligvis ikke tør sige ham imod eller på anden måde svare igen.

Hindschous magt hviler ud over embedet bl.a. på to ting: Den magt, han har tilranet sig over Færøernes domstole, så han i realiteten ikke blot er udøvende, men også dømmende magt på øerne, og den legitimitet, han får over for sine foresatte gennem Færøernes landsting. Her lykkes det ham gennem den skjulte frygt, færingerne nærer for ham, og sin evne til at belægge sine ord at afværge eventuelle oprør imod sig. Da han skal tale på landstinget, kommenterer Børresen hans optræden således:

Du vil allerede, Jonas! af det her anførte have erfaret hvor snildelig fogeden forstod at forfare som folketaler, nemlig således, at han altid stillede sine spørgsmål når der egentlig intet var at svare på, og

da gav sig god tid, medens han gik let henover de momenter, hvor en mulig besvarelse vilde være ham mindre convenabel. Således forstod denne underfundige mand med stor eloqvens at holde det ubehændige folk i skak, så når hans tale var endt, havde der intet været at anmærke, og han kunde rolig tage sit skudsmål som en hæderlig og rosværdig mand og lade dette indføre i tingbogen for siden at tilstille rentekammeret en bekræftet udskrift. (137)

Hindschou er derfor den egentlige hjerne bag undertrykkelsen af Færøerne, og er hans handlinger mindre styrede af hans umiddelbare drifter end Cattorps, er han i grunden en lige så forfærdelig person, som denne. Blot er hans åndsevner, og dermed den skade han forvolder, så meget des større, da Cattorp kun tyranniserer dem, der lige kommer i vejen for ham, mens Hindschou udstrækker sin magt over hele Færøerne og udnytter landet til sin egen fordel.⁵

En camoufleret helt

Hovedhandlingen i *Det gode håb* er forløbet af Børresens møde med Færøerne, og en af de vigtigste dele af denne handling, er det modsætningsforhold, han kommer i til Gabels folk. Børresen tager parti for de undertrykte på Færøerne generelt og i Havnen specifikt. Han udfærdiger en klageskrivelse, som han hemmeligt får bragt ud af Færøerne, hvori han berettet om de mange overgreb, Gabels mænd har bedrevet og bedriver på øerne. Han møder undervejs megen modstand fra Hindschou, Cattorp og Gabels andre mænd, så hans kamp for bedre tilstande foregår under en ikke ringe risiko for embede, helbred og fremtid. Da hans klageskrivelse når København kort før Frederik III's død, bliver den et godt våben i hænderne på Peder Schumacher (Griffenfeld) og Grev Ahlefeldt, der ønsker at stække Christoffer Gabels magt hos den nye konge, Christian V. Derfor sendes et orlogsskib til Færøerne under ledelse af kontraadmiral Balkenov.⁶ Under Balkenovs undersøgelse lykkes det endelig at få afsløret landfogeden så meget, at Balkenov tager ham med til København til nærmere forhør. Med sin overordnede ude af landet og med truslen om selv at blive ramt hængende over hovedet gebærder Cattorp sig endnu mere tyrannisk. Efter tumulter, der koster kommandanten såvel som adskillige af de andre af Gabels mænd livet, og trods adskillige al-

vorlige bekymringer blandt andet med hensyn til Jacobs og Rachels skæbne, kan Børresen ved romanens slutning se frem til noget bedre tilstande på Færøerne.

I det politiske spil er Børresen en ægte helt, og han har derudover en række andre gode egenskaber: ydmyghed, menneskelig varme, gavmildhed, en religiøs alvor, der ikke er fordømmende, en fintfølelse optræden som skriftefader, samt omsorg for og vilje til at kæmpe for de fattige. Samtidig er han romanens centrale skikkelse, som læseren ikke kan undgå at samle sin opmærksomhed om. At man som læser alligevel ikke oplever ham som en kliché, skyldes en række greb i romanen, som forskyder såvel Peder Børresen som historien i sin helhed væk fra læseren, og dermed gør det svært at genkende bogen som en moderne roman og som den rendyrkede heltehistorie, den er.

Det første af disse greb er den historiske placering af romanen. *Det gode håb* er som den eneste af Heinesens romaner placeret så langt tilbage i tiden. Det har selvfølgelig den gode grund, at romanen skal bruge de omgivelser og den historiske placering, der muliggør historien. Netop 1669-70, hvor øernes lensherre Christoffer Gabel falder, er et oplagt tidspunkt, og endnu mere oplagt er det, fordi der i de samme år faktisk udspandt sig en strid imellem præsten i Tórshavn, Lucas Debes, og Gabels embedsmænd på øerne, om end den havde et knap så dramatisk forløb.⁷ Men det har også den lige så vigtige grund, at læserens nutidige erfaringer dermed er suspenderet, eller i hvert fald så svækkede, at man er mere villig til at acceptere, at der skulle være sådan noget som et godt menneske dengang, måske fordi det erfaringsrum, romanen forholder sig til, i højere grad er et ældre litterært erfaringsrum, der domineres af tekster, hvor skikkelser og begivenheder står i større renhed end i dag.

Den vigtigste grund til, at det ikke virker anstødeligt, at Peder Børresen er en helt, er imidlertid uden tvivl ham selv. Peder Børresen ligner ikke en helt. Den allerførste aktive handling, han udfører, er at drikke sig fra sans og samling, imens skibet, der skal fragte ham til Færøerne, ligger for anker i Norge, drevet tilbage dertil af en storm på rejsen. Han må bæres ombord og fortsætter drikkeriet sammen med skibets skipper, Jan Mattesen, indtil denne kort før ankomsten til Færøerne låser spiritussen inde, så Børresen er nødt til at ankomme ædru til Havnen. Var det ikke i sig selv beskæmmende nok, så giver Jan Mattesen Børresen et brev til Diderik Hindschou fra dennes fætter, hvori Børresens hidtidige liv beskrives i lidet flatterende vendinger. Brevet lyder i al sin gru således:

Om denne vellærde magister Peder Børresen, som nu skal være hyrde for jeres forvildede får deroppe, og som er en gammel mand på over fyrretyve år og ganske lav og bred af vækst og med et rødt og håret og meget hæsligt vædderhoved og glubsk og ilter i blikket som en panter, går der ellers mange lystige rygter formedelst hans overvættes genegenhed for flydende vædsker, hvilken befængthed der overfalder ham som en syge, skal have forvoldt hans ringe lykke heneden, trods hans bekendtskab med både doctor Bartholin og cancelliråd og navnefætter Peder Schumacher; hvilken lykke som sagt ikke har været ham gunstig, hverken som skibspræst, i hvilken egenskab han sejlede i trede år ude i Barbarien, ejheller som præceptor for gehejmeråd Holger Vinds børn på Harrested, der engang fandt ham liggende i hestestaldens afløbsrende, efter hvilket tilfælde han blev kommen i rindende vand for at renses og opkvikkes; eller siden som capellan hos hr. Mathias Ring i Steensby, der, ligesom dr. Martin Luther kastede et blækhorn i synet på den Unævnelige, således mag. Peder i panden på sin foresatte, hvem han muligvis i sin tilstands vildskab har antaget for samme, og som derefter foranledigede ham forflyttet til ensomheden i det vestlige Hanherred; men her har han, som det synes, ejheller kunnet begå sig, idet han er en sær og trædsk mand, som i sine nøgterne øjeblikke er genegen at tænke alt for stort om sine qualificationer, men er stadig flyttet længere ud mod rigens yderste grænse, og sidst til en forglemt dal ude i Norriges gudsforladte fjelde; men siges dog i sine bedre øjeblikke at være en særdeles angergiven og sønderknust mand, som meget lamenterer over denne sin oven anførte brøst og andre skader, lovende bod og sikker bedring indtil fuldstændigt ophør af samme. (9f.)

Det må jo siges at være noget af et skudsmål at begynde sin vej mod de store og gode handlinger med. Dermed er det altså slået fast, at Peder Børresen ikke er »en af Vorherres bedste børn« (som det hedder på bagsiden af romanens tredjeudgave), og fortsætter man ind i romanen, bliver ikke bare Peder Børresen selv, men også en række andre af figurerne, bl.a. landprovsten og lagmanden, ved med at omtale ham som uværdig. Omtrent en tredjedel inde i romanen ender Børresen da også i en sanseløs druktur og er bagefter ikke selv i stand til at huske, hvad der er sket med ham under hans beruselse, så andre må fortælle ham det. Drukturen har den katastrofale konsekvens, at det lykkes for Cattorp at voldtage og

besvangre Rachel. Dette billede af ham som en slet person er måske det afgørende greb i romanens forsøg på at få læseren til at acceptere skikkelsen Børresen. Læser man de – stort set begejstrede – anmeldelser i samtiden, viser det sig, at deres beskrivelse af Peder Børresen stærkt fremhæver hans mange fejl og menneskelige ufuldkommenheder som baggrunden for hans engagement i Færøernes skæbne og tydeligvis som et vigtigt kriterium for romanens vellykkethed.⁸

Spørgsmålet er imidlertid, om dette er rigtigt. Nok betragter en række af romanens mest fremtrædende personer ham som en slet person, men heri tager de fejl. Og videre: Børresen er selv den, der tydeligst udmaler, hvor ussel han er, men på netop dette punkt er han at betragte som en upålidelig fortæller. Et fiktionsværks højeste bevidsthed kan, som bekendt, forholde sig på mindst to måder til de fortællerinstanser, der møder læseren i værket. I det omfang der er overensstemmelse imellem den implicitte forfatter, værkets højeste bevidsthed, og fortællerinstansen, omtales denne som pålidelig, i det omfang, der er uoverensstemmelse, kalder man den upålidelig. *Pålidelighed eller upålidelighed er altså ikke et spørgsmål om en fortællerstemmes moralske habitus, men simpelthen om, hvorvidt man som læser kan tage vedkommendes ord for pålydende eller må dementere dem for at nå frem til en rigtigere forståelse af værket eller det sagforhold, der tales om, ligesom der altid er grænser for en fortællers upålidelighed.*⁹ I den forstand er Peder Børresen en upålidelig fortæller: Hans vurdering af sig selv er – i hvert fald i et menneskeligt perspektiv – alt for lav. Han vurderer sig i forhold til en norm, intet menneske står sig over for. Et eksempel: Børresens plejedatter Rachel, der efter (og vist til dels også før) Cattorps voldtægt er grebet af en uforståelig og ulykkelig kærlighed til kommandanten, hører gennem Børresen, at korporalkonen Ariane, der har et godt hjerte, men er noget sindsforvirret, ønsker at forgive kommandanten. I fortvivlet raseri anklager Rachel ham for at ville dennes undergang. Børresen forsøger at forsvare sig, men han kommer under vejs på andre tanker, der efter hans egen vurdering stiller ham i et meget lidt flatterende lys. Passagen lyder således:

Da blev jeg visselig også hende svar skyldig og måtte vende mig bort og besinde mig før jeg svarede: »Rachel! jeg ønsker ham ikke død. Men han er mig dog en vitterlig pestilens, og kan man ønske en tærende sygdom og ulykke at den ikke ophører?«

Men, Jonas! i mit inderste vidste jeg dog og erkendte for mig selv, at jeg heri foer vild; thi pålægger os ikke vor Herre og Mester

selv at vi skal elske vor fjende og bede for den, der gør os skade? »Du skal elske din fjende!« Dette bud er svært, ja, i sammenligning med det er alt andet let! Men er dette bud dog ikke al christeligheds kerne? Jo, tilvisse, og det er også hovedpunktet og kernen i al levende etik! Hvad siger ikke den højsindige Platon i sin præevangeliske visdom: »Lider du end den svareste uret, da var det dog urigtigt at gengælde ondt med ondt!«

Men hvor meget jeg end gjorde mig umag og søgte at ydmyge mit tornede og forhærdede sind, så kunde jeg dog ikke optø det så meget, at nogen sagtmødhedens og tilgivelsens rose kunde spire af de tørre grene i mit hjerte! Jeg lå hin nat uden blund, og da jeg i den mørke morgen stod op, følte jeg mig som en smertens og jammerens mand! (193)

Cattorp har over mange sider fået lov til at vise sine mangfoldige sorte sider frem. Han har forvoldt en lang række menneskelige katastrofer, allerede da Peder Børresen ankommer til Færøerne, og han fortsætter ufortrødent efter hans ankomst, og særligt markant står hans fremfærd over for Rachel. Læseren gives al mulig god grund til at nære afsky for kommandanten, og derved gør romanen, hvad den kan, for at gøre læseren ude af stand til at leve op til det krav, Peder Børresen her stiller til sig selv: Læseren har meget svært ved at fordømme Børresen for hans manglende kærlighed til kommandanten.

Denne fremstilling af Børresen fortsættes og uddybes i fortsættelsen af den ovenstående passage i bogen. Ariane forgiver kommandanten, men opnår kun at gøre ham meget syg. Peder Børresen tilkaldes for at give ham sakramentet, som han dog ikke er i stand til at indtage for giftens virkning. Han synker hen, og Børresen sætter sig til at kølne hans pande med fugtige klude. Der sidder han så hele natten og vogter over kommandanten, mens han kæmper med sin samvittighed, sønderknust over ikke at »kunde afpresse min sjæl så meget som den usleste dråbe af christelig medlidenhed« (196). Men læseren er snarere imponeret af ham: Han gør mere, end man som menneske med rimelighed kunne forlange af ham, og han har dårlig samvittighed oven i købet.

Men det er ikke bare læserens almindelige forståelse af romanen, Heinesen spiller sig op imod for at lade denne »gennemskue« Børresens selvforståelse. Da kongens orlogsskib Frederico Tertio anløber Havnen for at finde ud af, hvordan det forholder sig med Børresens klagepunkter, tages han selv om bord to gange, for at kontraadmiral Balkenov kan tale

med ham. Balkenov er en »tvær og knarvorn« (313) herre, der højlydt lufter sin mistillid til også Børresen. Men Heinesen har en ræv bag øret. En af Balkenovs henvendelser til præsten beskrives nemlig således:

Han mønstrede mig herefter igen meget nøje og spurgte med et lidet, sardonisk smil: »Jeg må betro Jer, at jeg nærer en indgroet mistillid til næsten alle gejstlige personer, lige fra ærkebisper og ned til degne, og kan i dem alle sjældent se andet end hyklere, der foreskriver deres næste fromhed og retsindighed, men selv forfarer som bæster og æsler eller ialtfald som rævepelse!« Her sukkede admiralen som i sørgmodig ringeagt og tilføjede: »Det bekymrer Jer ikke at falde en velgører i ryggen og lønne godt med ondt, og det er i mine øjne så umanerligt grim en last!« (314)

Balkenov begår en åbenlys urimelighed i den anden af de her citerede replikker, for han har selv kun en halv side tidligere bemærket, at Hindschou var »hverken kongen eller lensherren, men kun sig selv, en god mand, og hans regimente på det nærmeste et sørøver-regimente« (313), hvorfor den loyalitet imod fogeden, han forlanger af Børresen, ville være forræderi imod kongen. Og bedre bliver det ikke af, at netop Hindschous formodede gavmildhed over for Børresen for længst af romanen er blevet udlagt som et forsøg på at bestikke ham til tjenstvillighed.

Det centrale i Balkenovs replikker er imidlertid noget andet, nemlig at det, han her siger om præsteskabet med særlig brod imod Børresen, går stik modsat af alt, hvad denne har vist igennem romanen. Balkenovs anklage går ud på, at præsterne stiller krav til alle andre, men selv optræder amoralsk. Men Peder Børresen gør det stik modsatte: Han er konstant omhyggelig med at opføre sig ordentligt, samtidig med at han stiller alt for store krav til sig selv og prøver at nære varme følelser for sine medmennesker uanset hvor forfærdelige, syndige eller forvildede disse måtte være. Balkenovs replik, der er ment som en anklage, bliver dermed i praksis til romanens hyldest til Børresen. Peder Børresens upålidelighed som fortæller er altså af en særlig type. Han er meget bedre, end han selv vil vide af. Dermed bliver Børresens upålidelighed paradoksalt nok tilidsskabende, fordi en mand, der så konsekvent forsøger at fremstille sig selv værre, end han er, ikke samtidig vil forsøge at hykle sig bedre.

En usædvanligt skrivende fortæller

Tilliden til Børresen som fortæller fremmes også af fortællesituationen i *Det gode håb*. Bogen er skrevet som et næsten uendeligt brev til Børresens gode ven Jonas. Det påbegyndes allerede på oprejsen til Færøerne og fortsættes igennem hele året og ind i det næste uden at blive sendt af sted, fordi Børresen grundet fogedens magt ikke kan få det fra øerne. Jonas er således bogens *narratee*, den, det fortalte fortælles til.¹⁰ Børresen har været kapellan hos Jonas, og det er muligvis direkte fra ham, Børresen drager til Færøerne. Jonas er en solid familiefar og Børresens gamle ven og fortrolige, der har fulgt ham igennem mange års omflakken tilsyneladende som et af ganske få holdepunkter i hans tilværelse. Ja, Børresen omtaler sig endda et stykke inde i bogen som hans skriftebarn. Jonas' hjem har for Børresen været det tilflugtssted, hvortil han kunne komme og finde ro og varme, når han som en anden Jerusalems skomager bliver træt under sine vandringer. I sit brev til Jonas oplever Børresen igen fællesskabet med den gamle ven:

Men se, strax jeg føler pennen i hånden, strax kommer en glad feber over mig, og vinger voxer hastigt af min ryg, og jeg letter og farer med vindens hast ud over det nattesorte hav og står i din stue, Jonas! den, der er mig min ånds asylon; og da hører jeg din stemme sige: »Ej, Peder! Hvad er det nu for et tværdriver-gesigt, du møder med? Er verden dig gram?« Og da vil jeg svare: »Hør blot, og døm derefter selv!« (53)

Det gode håb er altså formet som et brev til en fortrolig ven, der kender Børresen godt, til hvem han altid betror sig, og som er ham venligt stemt. Romanens fortællesituation betyder, at Børresen ingen grund har til at lyve, for det er afgørende for hans sjælero at være så ærlig over for Jonas, som det er muligt. Som han selv siger det, lige da han er ankommet til øerne: »jeg trænger så umanerligten til den lindring og husværelse, det giver at betro sig helt og fuldt til en forstående ven!« (20). Han gribes da også af fortvivlelse, da det går op for ham, hvor svært det vil være at få brevet til vennen af lande. Når Jonas ikke er i den anden ende som ven og skriftefader, taber Børresens optegnelser værdi for ham. Han beskriver det selv således, da Hans Joensen har gjort ham opmærksom på, at skipper Jan Mattesen, som han stolede på ville bringe brevet frem for ham, ikke er hans tillid værd og vil forråde ham, hvis han ser en fordel for sig selv i det:

Ak, Jonas! Hvorvel jeg var Hans Joensen såre erkendtlig for denne advarsel, så følte jeg mig dog samtidig skuffet og modfalden, ja, så forknyttet som en tørstig mand i en ødemark, som i lang tid har været vant til at læske sig ved en hemmeligt sprudlende kilde, men en skønne dag kommer og finder dette væld indtørret! Tillige måtte jeg tænke på min klageskrivelse. Hvad nu med den? Måtte tanken opgives og mine store fortsætter dermed få deres nådestød?

Jeg søgte i den følgende tid trøst ved at betro mig til mit diarium alene. Men det var jo kun at føre en samtale med sit eget spejlbillede eller underholde sig med sin stemmes echo. Derfor har jeg nu besluttet at genoptage min berettende og bekendende brevskrivning, i det håb, at denne min trøstige skude trods alt engang ad åre, med Herrens vilje og bistand! dog kan lette anker og stævne befriet ud fra sit fangenskabs exilium og nå sin bestemmelses havn! (105)

Ved udgivelsen betegnede Henning Ipsen *Det gode håb* som en »dagbogsroman« men i lyset af denne replik, er den beskrivelse tydeligt forkert.¹¹ Børresen skriver ganske vist dagbog og omtaler flere gange sin hang til denne aktivitet, men romanen er netop ikke dagbogen, men udgøres af det brev, han sideløbende hermed skriver på til Jonas. Det er da også karakteristisk for ham, at den bekymring, der først rammer ham, da han forstår, hvor svært det er at få et skrift ud af landet, er for hans brev til Jonas og *ikke* for hans klageskrivelse til kongen. Det betyder selvfølgelig ikke, at han ikke er klar over, at den skrivelse er vigtigere end hans eget brev, og det er da også klageskrivelsen, han smugler ud af Færøerne, da han får chancen, men det viser, hvilken rolle hans *narratee* spiller for ham.

Børresen er en usædvanligt skrivende fortæller. Han skriver på hele tre skrifter: brevet til Jonas, sin dagbog og klageskrivelsen.¹² Sidstnævnte får læseren aldrig lov til at kigge med i, men man får adskillige steder i bogen et indtryk af, hvad der står i den, fordi man får refereret, hvad Børresen hører fra befolkningen på Færøerne og selv oplever med Gabels mænd, og fordi Børresen selv omtaler, hvad det er, han skriver. Endelig refereres der i flere omgange til skrivelsens indhold, da Frederico Tertio er på Færøerne for at undersøge baggrunden for klagen. Børresens dagbog overlapper ikke fuldstændig hans brev til Jonas, men ligger den betydeligt nærmere end klageskrivelsen. Eksistensen af denne dagbog medvirker i karakteristikken af Børresen som en selvgranskende, reflek-

teret mand, men den har også i sammenhængen en anden funktion, den løser nemlig et afgørende fortælle-mæssigt problem for Heinesen, som i en række andre jegromaner må lades uløst. Ved første øjekast er den episke rytme i *Det gode håb* en forholdsvis rolig fremadskriden, som går igennem hele romanen, men der er alligevel mindst et tydeligt temporskift. Det første lange stykke i romanen (frem til side 75) dækker et tidsrum, som strækker sig over kun ca. fjorten dage. Den første optegnelse i brevet er dateret den 7. april og rækker knap en uge baglæns, den sidste frem til side 75, er dateret 21. april og skrives færdig i løbet af de næste par dage. Derefter er det meget større tidsrum, som dækkes af hver optegnelse i *Det gode håb*, afvekslende med, at der atter er kortere imellem dem, alt eftersom tingene udvikler sig. Således er den næste optegnelse dateret 29. maj og begynder med ordene »Det er nu, kære Jonas! over en måned siden jeg sidst opsøgte dig in spiritu« (76). Dagbogen forklarer, hvordan Børresen er i stand til at gengive sine oplevelser, og han henviser gentagne gange til den som støtte i sine optegnelser.

Men ellers er det det lange, afbrudte brev, der er styrende for romanens udformning. Romanen kommer derigennem til at dele en række træk med en dagbogsroman. Børresen beretter fra handlingernes midte. Han er ikke på forhånd vidende om, hvilken retning begivenhederne vil tage, og det giver handlingen en dramatik og en uvished, som den ikke ville have, hvis han på forhånd kendte og kunne udtale sig om forløbet. Dermed kommer læseren i meget højere grad til at befinde sig in medias res, og dermed kan en række udviklinger i romanen opfattes anderledes. Et eksempel på dette kunne være Jacobs skæbne. Jacob er Rachels forlovede og står dermed i vejen for Cattorps efterstræbelse af hende. Da Børresen ankommer til Færøerne, har Jacob rent fysisk stået i vejen for Cattorp, da denne forsøgte at komme til Rachel, og slået kommandanten ned, da han truede ham med sin kårde. For denne »forseelse« er han blevet sat i »mørkestuen«, en fængselscelle, der ikke har noget vindue og således er helt mørk, og hvor fangen som en særlig tortur holdes uvidende om døgnets vekslende. Med list lykkes det Børresen at få Jacob sat fri, og han glæder sig meget over dette i den af sine optegnelser, som er nedfældet kort efter Jacobs frigivelse. Imidlertid foranlediger Cattorp, at Jacob dømmes til at udføre arbejde ved »Skansen«, et meningsløst og ubrugeligt forsvarsanlæg, som igennem år og dag har været under opførelse, uden at det nogensinde er blevet eller kan blive til noget. Denne situation udvikler sig så yderligere til det værre, indtil Jacob stikker af og slipper bort fra Færøerne, hvorfra han dog vender tilbage og spiller en af-

gørende rolle i bogens sidste dele. I fremstillingen af denne begivenhedsrække spiller bogens form en afgørende rolle for læserens opfattelse af begivenhederne, fordi Børresens reaktion på situationen til enhver tid styres af, hvad han hidtil har set, og derfor ikke kan tage højde for, hvad han først senere skal opdage. Dermed kan Heinesen lade ham udfolde sig i den grundende og foregribende stil, han hele tiden skriver i, og som er et vigtigt træk i karakteristikken af ham, uden at afsløre alt for meget af, hvad der skal ske fremad i romanen.

Fortælleren som litterær løsning

Når *Det gode håb* er fortalt af en dramatiseret, handlende fortæller, er formålet med det altså ikke i noget videre omfang, at læseren skal genemskue ham, og slet ikke, at man skal se ham udstille sig selv. Derfor er det spørgsmålet, hvorfor romanen så fortælles på denne måde: Hvad er Peder Børresens funktion i romanen? Og hvorfor er romanen udformet som dette næsten uendelige brev til vennen Jonas?

Den skrivende jegfortæller er en ideel løsning på spørgsmålet om romanens sprog. Den fortæller, som møder læseren i romanen, er en mand fra romanens samtid, og dermed bringer Heinesen sig ud over et alment stilistisk problem for den historiske roman: valget af sprogdragt. Det pinagtige valg står under normale omstændigheder imellem tre alternativer, der alle er lige problematiske, nemlig enten at lade fortællerstemmen tale et moderne sprog og personerne et arkaiserende, hvad der betyder konstante stilskifter og gør risikoen for fiktionsbrud nærliggende, eller at lade såvel fortællerstemme som personer tale arkaiserende, hvad der er i fare for at virke kunstigt og under alle omstændigheder virker umotiveret, eller at lade også figurerne tale moderne, en løsning, som let kommer til at fremtræde anakronistisk, hvad fx Ebbe Reichs tidlige romaner, deres kvaliteter ufortalte, viser faren ved. Den løsning, der som regel vælges, er et forsøgt tidløst nutidssprog med nogle gamle gloser strategisk placeret, gerne i figurerens replikker. Problemet løser imidlertid sig selv, idet fortællingen føres i pennen af en fortæller, der er samtidig med begivenhederne. Hans og omgivelsernes sprog er i udgangspunktet det samme, og dermed kan romanens sprogdragt blive jævn hele vejen igennem.

Men er romanens sprogdragt jævn, er den mildt sagt ikke ordinær. Sproget i bogen viser sig tydeligt som et moderne sprog, med standardi-

seret retskrivning og hovedsagelig moderne stoveformer, bolleå og substantiver med småt, men op i dette moderne sprog har Heinesen blandet en række elementer som stammer fra ældre former af dansk, dels »d« i datidsformerne »kunde«, »skulde« og »vilde«,¹³ men også mere tydelige sproglige pasticheelementer. En skitseret redegørelse for disse elementer er på sin plads i forbindelse med en bog, der har en så særpræget sprogdragt,¹⁴ og man må tilgive mig omstændeligheden:

- 1) Elementer af fremmedsprog. Der er nogle tyske såvel som nogle franske brokker rundt omkring i bogen, særligt i munden på kommandanten, og nogle steder falder også hele replikker på tysk. Disse sprofragmenter er imidlertid nok med til at foretage den for romanen betydningsfulde fremmedgørelse af læseren, men er ikke tidsspecifikke. Oprådte der tysksprogede personer i en moderne roman, kunne man også skrive et sådant sprog frem. Af større betydning er imidlertid den udprægede brug af latinske vendinger. Disse er heller ikke i streng forstand knyttede til det 17. århundrede og kunne for så vidt lige så godt være fra århundrederne omkring det, men de medvirker alligevel til at give bogens sprog et tydeligt historisk præg.
- 2) Ortografi. Heinesen benytter ortografien forsigtigt, og *Det gode håb* rummer ikke bare tilnærmelsesvis baroklitteraturens variationsrigdom, men også det relativt sparsomme udvalg er effektivt. Typisk skrives der x for ks, fx »fixerende« (107), »hexer« (120) eller »strax« (263), c for k, fx »commandant« (45), »includert« (93), eller »executionen« (234) og også q for k, fx »requisita« (7), »qualiteter« (34), »exequeredes« (95), »delinquenterne« (232).
- 3) Arkaiserende ordbøjninger. Også her er romanen tilbageholdende. Eksempler er »retfærdiger« (64) og »forstandigen« (109).
- 4) Mere kompliceret og avanceret er romanens ordforråd. De arkaiserende træk i ordforrådet kan deles i et antal grupper: a) ord, som er gået helt ud af et moderne sprog: »snodigt« (19) »morsk« (107), »våning« (242), b) »han«, »hun«, »I«, »Jer« og »Jeres« som tiltaleformer, c) fremmedord, der nu er blevet fortrængt af et synonymt udtryk eller hvor der i samtiden ikke eksisterede et tilsvarende ord på dansk, herunder »spectrum« (22), »spectaculum« (223) og »retorqvere« (308). Langt hyppigst i denne kategori er de gamle danske ord, mens fremmedordene kun til dels er fremtrædende. I denne kategori er der også en del anakronismer, se nedenfor.

- 5) Romanen rummer en hyppig anvendelse af udtryk og stilfigurer, der, skønt de er klart genkendelige, ikke anvendes i moderne dansk, således »mismods begrædelige klud« (201), og den benytter sig også af en række sammensætninger, som hører 1600-tallet til. Et antal eksempler kunne være: hyperbolisk præfix: »djævels-ild« (196), abstrakt + anskueliggørende konkret: »angers pine« (27), »ringheds afgrund« (28), »selvopgivelsens bedrøvelige afgrunde« (115), varieret gentagelse: »de frygtelige ødelæggelsens og forkrænkelighedens vartegn« (6), »en forslagen hexemester og mager« (36), »Gud være højlovet og æret« (307),¹⁵ antitese: »Kan du mane Satanas og betæmme hans forvorpne anhang, højstærede? Eller er du en magister i plat vantro? Eller måske kun en nødtørftig mand og madspiser?« (18), »Eller skulde du dog på en studs kunne forvandle dig og omskabe dig fra et vildrådigt får til en frygtløs løve?« (51) eller »selv på alvorens mørkeste harpe spiller dog altid en streng af letfærdighed, og selv i den sorteste time af angst og bæven lyder dog altid et lidet overilet håbets hanegal!« (303). Af disse er det især de to sidstnævnte, der dominerer romanen.
- 6) Dertil lægger sig en række arkaiske grammatikalske konstruktioner fx konjunktiv: »Han blive hos eder!« (69), »Vare han sin mund!« (90), »Jacob!, forlade dig Gud din ubesindige mund!« (323), og arkaiserende anvendelser af genitiv: »forryktheds hjem-søgelse« (93), »de flynderes og tosefugles rivgale land« (108). Også disse er ganske forsigtigt anvendt.
- 7) Der anvendes et højt antal bibelske og kirkelige vendinger. De har en række forskellige former, følgende kan anføres som eksempler: anråbelsen af Gud: »Jeg haver lyst til at gøre din vilje, min Gud! og din lov er i mit inderste!« (11), direkte bibelcitater: »sendte Han mig da dette ord af Begrædelsers Bog: »Det er Herrens megen mis-kundhed, at vi ikke ere fortærede; thi hans barmhjertighed haver ingen ende. Derfor vil jeg råbe til ham!«« (51) eller »jeg mindedes de prægtige psalmens ord: »Mørke er ikke mørke hos mig, og nat-ten må lyse som dagen!«« (75),¹⁶ anvendelse af bibelsk eller kirke-ligt billede- og sprogbrug i almindelig tale: »Men ve eder, I skrift-kloge og farisæere!« (19), »at Hanselver vil lyse et velsignende og bevarende ord over min ringhed« (21, med citat fra apostolicum), »Det er så skønt, at man søger bistand mod ulykke hos selve ulyk-kens forvolder og uddriver Djævelen ved Belsebub!« (57).

Men sprogholdningen i *Det gode håb* er ikke utvetydigt historisk. Henrik Neiiendam bemærker i sin anmeldelse, at der er adskillige fejl i Heinesens brug af latinen, at flere af Børresens fremmedord »lyder som om de var lånt via engelsk«, og at

magisteren kan selv have brugt ord som *tødsom* (træg), *klemse*, *viderlig*, *hørsommelig* (lydig), *knykke* (klynke) og *surfittighed* (gerighed). Men tilliden til bogens sprogtoner svinder, når Peder Børresen bruger ord, som kun William Heinesen kan have kendt, som *skrald* (*affald*), en *strigle*, en *gavstrik*, en *kivfugl* og *lusepustrier*.

Det ville under alle omstændigheder være beklageligt med disse nye ord i den gamle stil, og særlig beklageligt er det i betragtning af William Heinesens medlemskab af Det danske Akademi. For en af denne forsamlings fornemste opgaver er just at vogte og pleje det danske sprog.¹⁷

Neiiendam har selvfølgelig ret i den sproghistoriske betragtning, men resten af replikken viser, at han ikke har den ringeste sans for Heinesens sprog i *Det gode håb*. Der er ingen særlig grund for Heinesen til at undgå anakronismer, og der er intet forsøg på at skrive i et videnskabeligt set konsistent barokprog; det ville også have krævet en grad af ændringer i ortografi, ordvalg og syntaks, som ligger langt ud over, hvad romanen har. Det ville muligvis have bidraget til at vogte og pleje det danske sprog, skønt det er usikkert, om man kan pleje det danske sprog ved at skrive, som de gjorde for 300 år siden, men det ville have reduceret romanen til et sprog- og stilhistorisk eksperiment og have gjort den aldeles ulæselig for andet end fagfolk.¹⁸ Nu er Neiiendams replik mest en smagshistorisk kuriositet, men den viser noget vigtigt om romanen, nemlig at Heinesen benytter arkaismerne til at give romanen en særlig sprogdragt, der ikke er et historisk korrekt sprog, men derimod et selvstændigt, nutidigt barokprog, hvori alle de barokke staveformer, ordvalg og kraftudtryk giver sproget en ny spændstighed og originalitet, samtidig med, at de tilfører det historisk lokalkolorit.¹⁹

Inden for denne ramme udnytter Heinesen så igen sin grundlæggende fortælsituation: Jo mere maniske eller ophidsede personerne er, desto voldsommere og mere barok bliver deres sproglige udtryksform. Når Børresen skriver til Jonas, er han relativt rolig og reflekteret, og hans skrivemåde er derfor mindre domineret af barokke udsving. Dermed

danner der sig en fredeligere sproglig baggrund, imod hvilken en række andre situationer og figurer kan aftegne sig som karakteristiske. Romanens sproglige yderpunkt udgøres af badskæren mester Olaus, hvis manerede sproglige excesser tydeligt karakteriserer hans rablende og overtroiske tankegang og i øvrigt giver lejlighed til megen morskab. Således fx i følgende passage, hvor Peder Børresen sidder midt i en dybt alvorlig samtale om Rachels skæbne med hendes moder, Daniella Persdatter, der i øvrigt er svigerinde til badskæren:

Men nu åbnedes forstuedøren og mester Olaus trådte ind, såre dyster i blikket og tæt hyllet i sin kappe som om han frøs. Han satte sig, dybt sukkende, og sagde med brudt stemme: »Tillad mig et spørgsmål, du lærde magister og theologus: hvem er stærkest, den gode Gud og vor himmelske beskytter, eller den onde Belsebub og vor djævelske avindsmand og drillepind? Visseligen den første, ja, sandeligen! Den, der måtte tvivle herom, var ilde faren og tillige en sådan gæk og kæltring, at han måtte spærres inde i en dårekiste! Taler jeg ikke sandt, du min ophøjede og vise sjælehyrde?« Men nu opslog badskæren ganske uforvarende en stor latter og holdt sig på sin hoppende mave og sagde: »Så må vel jeg spærres inde i en dårekiste når jeg siger, at den gode og almægtige Gud, som gennemskuer alt, han gennemskuer dog ikke Belsebubs ondskab, som sidder ham i øjet som et sort rusk! Hvad vil I svare på den observans, min velærværdighed?«

Jeg blev ham svar skyldig, og Daniella rystede på hovedet og rejste sig confunderet, men sendte mig herunder et medlidende blik og sagde: »Ak, hvad har I ikke at udstå, både det ene og det andet! Måtte I blot stå det igennem!« (216)

Badskæren har tilsyneladende intet andet ærinde med besøget end at gøre denne »observans«. Og stykket har ingen anden episk funktion end højst at give Daniella lejlighed til at vise sin nyvunde gode vilje over for Børresen; ingen ville have opdaget, hvis Heinesen havde skåret det væk. Alligevel er passagen ikke overflødig, fordi den netop i sin fuldstændige umotiverethed giver et glimrende billede af badskæren og derigennem af hele den højspændte stemning i Havnen, han er katalysator for, og dermed tydeliggør Børresens situation. Badskærens sproglige veloplagthed er vigtig igennem romanen både som rent underholdningselement, til karakteristik af ham og som forklaring på den indflydelse, han har i Havnen.

Jeg bemærkede før, at *Det gode håb* er historien om Peder Børresens møde med Færøerne, og hvordan de gensidigt løser hinandens afgørende problem. Det er en nødvendig forudsætning for romanen, at både Børresen og Færøerne har en problematisk fortid, men romanen begynder og kan først begynde netop dér, hvor de to historier mødes, idet Børresen rejser til Færøerne, fordi den ellers ville have været ikke én samlet men to adskilte historier: historien om Færøerne og historien om Børresen. Det er altså lige så vigtigt, at der ikke bruges for megen plads på forhistorien, som det er, at den er der.

Her er romanens fortælsituation en elegant og naturlig løsning. Peder Børresen har været tæt på sin gode ven Jonas, mens han var i Norge, og idet han nu forlader Norge for at drage til Færøerne, giver han sig naturligt nok til at skrive til ham, og da han lider af en uovervindelig skrivekløe og har brug for at betro sig til sin gamle ven, bliver brevet så langt. Det betyder, at romanen helt indlysende, fordi den *er* brevet, begynder på det punkt, hvor Børresen og Færøerne mødes. Dermed er problemet om Børresens fortid løst, for han kan over for Jonas referere til den som forudsat eller bekendt viden. Derved kommer den til at stå markant i romanen, uden at der bruges voldsomt megen plads på at berette om den, og uden at det har været nødvendigt at forårsage et pludseligt skifte i fortælletempoet. De nødvendige nøjere omstændigheder omkring Børresens liv får læseren så kendskab til gennem det brev, Jan Mattesen overdrager ham.

Tilsvarende tillader brevformen Heinesen at fortælle det nødvendige om situationen på Færøerne og om deres historie uden at lade det optage for megen plads i selve romanen. Børresen ankommer til Færøerne uvidende om situationen, og læseren erfarer forholdene i samme takt, som Børresen bliver opmærksom på dem og fortæller dem videre til Jonas. Der er altså to forkortende led i gengivelsen af forhistorien: At begivenhederne fortælles og ikke beskrives, og at gengivelsen af disse fortællinger igen ofte gives i referat i brevet til Jonas. Dermed afgives den mængde af information, romanen har brug for: Nok til at forhistorien står konkret og fremtræder rædselsvækkende, men ikke så meget, at det leder opmærksomheden og vægten i romanen bort fra hovedhandlingen eller tynger fremstillingen. Dermed får genfortællingen af begivenhederne og Børresens senere nedskrift af dem også en funktion i forbindelse med romanens hovedhistorie, fordi det er, når færingerne fortæller, at Børresen møder øerne og bliver optaget af deres skæbne, og idet disse beretninger optegnes i brevet til Jonas, får romanen også lejlighed til at gengive Børresens personlige refleksioner over det, han har hørt.

Ahasverus' skæbne

Således er fortællesituationen om ikke den eneste måde at løse bestemte fortællemæssige problemer i teksten på så dog en elegant løsning. Men hertil kommer, netop dette, at *Det gode håb* er historien om Peder Børresens og Færøernes møde med hinanden.

Som præst i Havnen og for fattighospitalet på Arge kommer Børresen til at befinde sig i en karakteristisk position med direkte kontakt til og forpligtelse over for den fattigste og mest foragtede del af øernes befolkning. I Havnen og på fattighospitalet råder en uhyggelig fattigdom. Allerede da Børresen roes ind fra »Jomfruen«, det skib han er ankommet til Færøerne med, og første gang ser Havnens befolkning, er det dens fattigdom, der slår ham:

Se, inde på klippestranden, hvor båden lagde til, havde der forsamlet sig en stor nyfigen skare, som for det meste bestod af ilde klædte kvinder og børn og stodderagtige gamlinge. En af disse syntes at være i stor affect, han svang sin kæp og råbte med høj stemme, som talte han til nogen i skyen, men denne hans adfærd syntes ingen at bekymre sig om; hr. Christen sagde til mig til forklaring: »Det er en forvildet mand, men han er ganske uskadelig, de kalder ham *kongeråberen*; og provsten tilføjede: »Sådanne forstokkede sjæle er der altfor mange af i Havnen, men de værste går ikke løse.«

Jeg følte mig uvel ved dette optrin og ved at se hvor benmagre og kummerligt klædte de fleste i denne mængde var. Dog gjaldt det ikke alle, især ikke en gruppe dystre mænd, der holdt sig afventende i baggrunden og så ud som fremmede iagttagere; de bar brune kofter og blå tophuer. Hr. Christen oplyste, at disse mænd var bønder og var her i Havnen for at handle. (14)

Allerede i dette første møde er konflikten til stede. Der er et socialt skel mellem folkene i Havnen og bønderne fra landet: Bønderne er relativt velstående, havnefolket lider nød, men møder ikke i deres svaghed nogen form for forståelse fra bønderne eller Færøernes myndigheds personer (her jo altså landprovsten).

Fra sin første dag på øerne stifter Børresen således bekendtskab med disse ynkelige tilstande i Havnen, han besøger byens fattighospital og forfærdes over den armod, som møder ham der. Hans Joensen fortæller ham imidlertid, at de fattige på Arge såmænd ikke engang er dem, der

har det værst i byen, for de har altid noget at spise, hvad Børresen selv straks erfarer, da han allerede kort efter sin ankomst til øerne må opleve, at en mængde af Havnens fattige opsøger ham og tigger om mad, hvad han så også straks giver dem og fortsætter med at give dem bogen igenem, skønt det undervejs er ved at ruinere ham. Børresen er imidlertid den eneste standsperson på Færøerne, som har nogen sympati for havnens folk. Selv på andre måder sympatiske skikkelser som Børresens bedste ven blandt sine kolleger, præsten hr. Nicodemus af Qviving, og hans fætter bonden Guttorm, der huser Jacob på hans flugt fra Gabels mænd og selv kommer i vanskeligheder derved, har ingen sympati tilovers for Havnens indbyggere. Børresen beretter det nedslået til Jonas midt i en ellers velfornøjet optegnelse om deres første besøg i Havnen:

Men på eet punkt følte jeg mig dog skuffet af disse mænd; thi da talen faldt på Havne-folkets usle kår, havde de herom kun at bemærke, at denne befolkning desværre ikke var andet end en samling skabede hunde, der som forvorpne betlere og uldtryglere overrendte alle øens bondegårde og præstegårde og ikke var til at ryste af sig, men udbredte deres lus og skrub og spedalskhed over hele landet! Og hvad befæstningsarbejdets trældom angår, da mente de, at hvorvel dette til tider gik ud over uskyldige og tillige kunde være unødigt hårdt, så var det dog et nødvendigt middel til at holde skarnsfolk og misdædere i ave. (123)

Og som de fornuftige figurer i romanen således også de ufornuftige. Landprovsten raser imod »havnepakket«, fogeden og kommandanten gør ligeså, og også lagmanden, hvis rolle i romanen trods alt er mere blandet, optræder uden nogen forståelse for de problemer, folket i Havnen kæmper med.

Dermed bliver Børresen sat i en mellemposition, hvor han på samme tid er adskilt fra Havnens folk, som han nok har sympati for, men ikke er et med, og fra den højere stand, han efter sit embede tilhører, men ikke kan føle samhørighed med, netop fordi han sympatiserer med havnefolket. Placeret imellem disse to grupper kan Børresen beskrive dem begge uden at være hildet i deres respektive fordomme. Hans blik på indbyggerne i Havnen er medfølende: Han er i stand til både at se deres værdi og at se det forkastelige i den behandling og den foragt, øens rigere borgere møder dem med. Samtidig føler han en forpligtelse til at hjælpe dem på en række måder, overordnet politisk ved at forsøge at styrte Hind-

schou, konkret ved at afværge fogedens og hans håndlangeres forskellige overgreb og, som nævnt, ved at bespise de fattige af sin egen lomme. Dette engagement i Havnens liv betyder ikke, at Børresen dermed er blind for de mange menneskelige svagheder, der råder dér, særligt forskellige former for overtro, formørkelse og religiøst hysteri. Både i mødet med overtroen og i mødet med den undertrykkende myndighed er Børresens indsats kun en delvis succes, men noget formår han dog og langt mere end nogen anden. Samtidig bliver øerne generelt og Havnen specifikt løsningen på Børresens livsproblem. Han er den evigt utilpassede, den, der aldrig har kunnet indordne sig eller kontrollere sit temperament, men samtidig er han konstant grublende, og netop dette viser sig at være et af de vigtige træk, som driver ham ud i konflikten med Gabels folk. Hans reaktion på undertrykkelsen er nok spontan, men han er siden meget reflekteret i sine overvejelser over, hvad han har gjort, og hvad han bør gøre i sine konfrontationer med øvrigheden. For at opnå sine mål tvinges han altså til at lære en højere grad af selvkontrol, og selvom det ikke lykkes fuldstændig, bliver hans optræden igennem romanen dog mere og mere velgennemtænkt. Samtidig betyder det stadigt dybere engagement i Havnens og Færøernes skæbne, og den store kamp han må føre for dem, at han i dem møder sin bestemmelse. Han reflekterer en del over det undervejs i romanen, og da hele forløbet er til ende, afslutter han sit lange brev til Jonas med at konstatere:

Jeg måtte da i taknemmelighed sande med mig selv, at som jeg her stod, på en liden klippe midt i et overmægtigt hav og midt i en forkommen flok af skibbrudne sjæle, med hvilke jeg delte både forknytelse og håb, var mig min skæbne rettelig sket fyldest: thi her var jeg omsider efter megen frugtesløs omflakken kommen til mit bestemmelsessted. (346)

Ahasverus har endelig fundet sit blivende sted.

Simul justus et peccator

Lad os vende tilbage til episoden, hvor Ariane forgiver kommandanten. Børresen opfatter selv begivenhederne her og sin egen reaktion på dem som måske sit dybeste nederlag igennem hele bogen, idet han er ude af stand til at finde nogen form for medlidenhed i sit hjerte, mens læseren

har svært ved at se andet, end at han optræder næsten for forbilledligt. Anskuet fra den synsvinkel er Børresen altså en slags upålidelig fortæller. Imidlertid siges der ikke noget i romanen, som modsiger, at man skal elske også sine fjender, tværtimod. Faktisk er det den nødvendige forudsætning for, at man overhovedet kan opfatte Børresens vilje til at helbrede Cattorp som en rosværdig handling. Set i det perspektiv er Børresen ikke upålidelig, fordi de normer, han dømmes sig selv efter, fastholdes, selvom det samtidig er tydeligt, at det ikke er menneskeligt muligt at efterleve dem.

Denne dobbelthed i karakteristikken af Børresen er fundamental for hele romanen. Børresen både fejler og taber modet, og han er flere gange besat af drifter, han kun kan identificere som syndige, kulden over for sine modstandere og tiltrækningen mod Rachel, og derudover er han ramt af en følelse af afmægtighed i mødet med den overvældende magt, han er konfronteret med. Løsningen for Børresen og det, der sætter ham i stand til at handle i situationen, er både hans engagement i den jordiske verden og hans gudhengivenhed, der *også* kommer til udtryk som en hengivenhed til en transcendent virkelighed i naturen. Om dette mere i det følgende. Børresen er dermed en klassisk *luthersk* helt, det fejlbehæftede, men gudhengivne redskab for forsynet. På den ene side er han magtesløs og begår den ene menneskelige fejl efter den anden, han er ude af stand til at være den, han ved, han burde være. På den anden side er han hengiven til en højere guddommelig virkelighed, der bærer ham gennem hans egen fejlagtighed og dermed både befrier ham og fører ham til den fællesskabsfølelse med medmenneskene og det engagement i deres skæbne, der får ham til at gribe ind i forhold til dem. Han er *simul justus et peccator*, på en gang retfærdiggjort og synder, og netop dét er hans styrke. Det er forkert, når Glyn Jones (1974) hævder, at hans »religion er i bund og grund en handlingens religion«,²⁰ men det er rigtigt, at hans religion tvinger ham til handlingen, uden at han dermed bliver mindre gudhengiven og gudsafhængig af det.

Men Børresen er mere end en idealskikkelse. Der sker igennem romanen en transfiguration, der giver ham en række Kristustræk. W. Glyn Jones har udpeget en række elementer i Heinesens beskrivelse af Peder Børresen, der viser, at der i romanen »drages en parallel mellem Peder Børresen og Kristus«.²¹ Det drejer sig både om hans forskellige »mirakler«, om det ry som frelser, han derved vinder og søger at undgå, og den mistillid fra myndighedernes side, der springer af dette ry. En videre parallel er hr. Christens insinuationer om, at »såfremt jeg besad nogensom-

helst fordulgt kraft, da var denne af meget tvivlsom oprindelse!» (54). Glyn Jones fremhæver endvidere Børresens besøg hos de prostituerede og de ondsindede og forkerte rygte, som sættes i gang af disse besøg, og peger også på »den måde, hvorpå myndighederne, og da især Claus Cattorp, gentagne gange betegnes som djævelens repræsentanter«. ²² Derudover kunne man måske henvise til det »bespisningsunder«, Børresen vedblivende foranstalter blandt Havnens fattige, og med sikkerhed nævne hans virksomhed som helbreder af skader og skavanker for både venner og fjender.

Men disse træk betyder ikke, som Glyn Jones halvvejs hævder, at Børresen dermed bliver en Kristusskikkelse, på samme måde som Antonia blev forvandlet til en Mariaskikkelse i *Moder Syvstjerne*, de medvirker snarere i beskrivelsen af Børresen som idealskikkelse, et ideal, der bliver så kraftigt understreget med disse transfigurationer, at man kan overveje at tale om Børresen som en art luthersk helgen. Han er ikke helgen i den forstand, at han er i besiddelse af et overskud af gode gerninger, der kan deles ud af, for det er han ikke, men i hans liv er det rette forhold mellem Gud og mennesket udtrykt. Denne helgenidentitet tegner sig måske også i det yderligere træk, at han udsættes for fristelser i en skikkelse, der er velkendte fra den kristne tradition: på en gang skræmmende og fulde af vellyst. Det gælder for disse fristelser, som det gælder for de andre træk i Børresens transfiguration, at de er forskudte og optræder i en kontekst, der er nærmere tilpasset menneskets almindelige virkelighed, så de svarer til Børresens karakter af lavmimetisk helt. Derfor kan der gives almindelige jordiske og psykologiske begrundelser for dem, og de antager form af drømme, men deres karakter og form er tydelig nok. ²³ Et eksempel er følgende passage fra tidligt i romanen, hvor Børresen kommer i anfægtelse efter at have været konfronteret med den erotisk stærkt aggressive Salmona:

Ak, Jonas! den nat lå jeg vågen i time efter time, naget af uro og anfægtelser, og den sparsomme blund, jeg fik henad morgen, var fuld af kval og af onde drømmes forfølgelse, thi jeg drømte at jeg vandrede i underlige bjergegne, hvor jorden åbnede sig og udspyrede flammer, der fængede slugvornt i mine klæder, og jeg hørte dæmoniske stemmer, der råbte med den besatte piges røst: »Nu har vi dig, du Peder Børresen!, du løgner og horkarl, du falske prophet, du kalkede grav!« Og jeg drømte videre, at disse flammer antog skikkelse af nøgne og uhøviske kvindelige væsener og

gorgoner, der flokkedes om mig og slyngede ryggede huder efter mig for at fange mig, men disse huder var fulde af djævelsk vellyst, og da jeg vågnede, sad denne vellystige ustyrlighed endnu i min krop. (35)

En luthersk helgen i et kosmisk rum

Et af de punkter, hvor romanen måske mest påfaldende markerer sin placering i forfatterskabet i forhold til de øvrige romaner, er dens forhold til kristendommen. W. Glyn Jones har beskrevet udviklingen i Heinesens forfatterskab som en bevægelse fra realisme (*Blæsende Gry* og *Noatun*) over magisk realisme (*Den sorte gryde* og *De fortabte spillemænd*) frem til det mytiske eller mytisk-realistiske (*Tårnet ved verdens ende* og til dels *Moder Syvstjerne*),²⁴ og selvom denne bevægelses specifikke karakter kan diskuteres,²⁵ synes der ikke at være tvivl om, at udviklingen overordnet går fra det realistiske til det mytiske. For så vidt passer *Det gode håb* godt ind i mønsteret: Den befinder sig i det sene forfatterskab og den har en række mytiske, magiske eller fantastiske træk. Men derfra begynder forskellene at vise sig. Det er ikke muligt her at sammenligne *Det gode håb* med hele Heinesens produktion, så her skal kun inddrages romanforfatterskabet. En af de tydeligste linjer igennem forfatterskabet er forholdet til forskellige missionske strømninger af pietistisk karakter. Intet forestillingskompleks er så fuldstændig sønderkritiseret som missionsfolkene. Allerede *Blæsende Gry* (København (1934)) har skildringen af vækkelsesprædikanten Reinhold Vaags virksomhed som et af sine mest markante elementer, og allerede her er Heinesens blik på missionsfolkene bistert. De fremstår som selvretfærdige, grebet af dømmesyge, hykleriske og bedrageriske. Men samtidig rummer romanen også et anderledes billede af kristendommen, der tydeligt får missionsfolkene virksomhed til at fremstå som en forvrængning. Det sker dels i skildringen af vagabonden Vitus, som inkarnerer en række kristne dyder, dels i beskrivelsen af konfrontationen mellem missionsfolkene og den almindelige kirke under vækkelsesmødet på Trymø, hvor i særdeleshed degnen Gotfred optræder med stor myndighed, og endelig derved, at romanen og dens figurer betjener sig af en lang række bibelske og kristelige billeder med tydelig tilslutning.

Mere afdæmpet er skildringen i *Noatun* (København (1938)), hvor beskrivelsen af det lille nybyggerkollektivs overlevelseskamp i det hele ta-

get dominerer romanen. Missionen kommer kun til Noatun en gang, og der forløber det uden konfrontationer, men den stikker her og der sit hoved frem også i denne roman, blandt andet i skikkelse af sagfører Dideriksens fuldmægtig Hansen, der heller ikke er en mand, romanen har sympati for.

Tydeligere bliver det i de følgende tre romaner, *Den sorte gryde* (København (1949)), *De fortabte spillemænd* (København (1950)) og *Moder Syvstjerne* (København (1952)). I *Den sorte gryde* er de missioniske især repræsenteret af den såkaldte »kringlemenighed« omkring Simon bager. Menigheden er karakteriseret ved sin maniske selvretfærdighed og dømmesygge. Det svarer godt til romanens placering under anden verdenskrig, at sekten er domineret af en dommedagsforventning, samlet omkring lignelsen om brudejomfruerne. Det fører til et apokalyptisk hysteri, der kulminerer i først bagerens ord til Liva om, at de troende må sove det, de vantro forbyrder, hvorved han nærmer sig at overtage Kristi rolle, dernæst, og i direkte forlængelse af dette, sektens groteske forsøg på at korsfæste bageren. Dette sidste vanvidsudslag er formentlig også et resultat af, at bageren i sin religiøse fanatisme ikke vil hengive sig til Liva, hvorved han driver hende ud i sindssygen, skønt han har forstået (eller rettere: Netop *fordi* han har forstået), at den kærlighed, som er mellem dem, ikke er en kristen søskendekærlighed, men derimod en forelskelse. Den ikke-sekteriske kristendom har ikke nogen videre rolle at spille i romanen. Bortset fra den heftige diskussion om Ivars frelse imellem Frederik og sekterikeren Benedikt er kristendommen uden for sekten stort set kun repræsenteret igennem den selvglade, handlingslammede og smålumre pastor Kiødt (kødet?). Dog skal det bemærkes, at der formentlig er en pointe og en positiv brug af kristendommen i, at romanen navngiver Livs søster Magdalene, fordi hun netop er den faldne kvinde, der genrejses.

Det er næsten det samme forhold, man genfinder i Heinesens næste roman, *De fortabte spillemænd*, om end det her synes yderligere tilspidset. Missionen med sparekassebestyrer Ankersen i spidsen optræder som den livsfjendske modstander af alt, hvad romanen holder af. Og det viser sig videre, at den er uden egentligt menneskekendskab. Den er kun i stand til at genkende Matte-Goks hykleriske maske og ikke hans forbyrderiske indre. Samtidig er romanen som den første i Heinesens forfatterskab komisk, og en god del af komikken er samlet omkring netop skildringen af sektens fanatiske og hel- og halvtossede medlemmer. Heller ikke i *De fortabte spillemænd* er der meget, som ligner positive repræsentanter for kristendommen. Kirken repræsenteres i denne roman mest af pastor

Fruelund, der rigtignok hverken er en amokløber som Ankersen eller en smålummer og selvglad person som pastor Kiødt,²⁶ men som kun optræder ganske sporadisk i romanen og slet ikke står tydeligt nok i den til at kunne opfattes som et dueligt modbillede til sekterikerne. Det betyder stadig ikke nogen direkte antagonisme over for kristendommen, der er stadig elementer af den bevaret, således i Sirius' fortolkning af vindharpens spil som, at »Keruber drog forbi«²⁷ og læsningen af juleevangeliet på Bastillien, men romanens engagement ligger i en anden retning.

Yderligere forstærket er polemikken i *Moder Syvstjerne*. Romanen har ikke den samme rablende komik omkring de frelste, som *De fortabte spillemænd*. Til gengæld har den på flere punkter forstærket polemikken i forhold til de to foregående romaner. Også her optræder de vakte, nu især i skikkelse af Trine med Øjnene, som livsfjendske kræfter, der på baggrund af en indsnævret forståelse af verden, som kun har plads til to slags mennesker, vakte og fortabte, helt mangler sans for – og faktisk føler glæde ved at ødelægge – livets skønhed. Men derudover gør romanen også meget ud af at beskrive netop det skismatiske i sektvæsnet. De frelste vender sig ikke bare med afsky og fordømmelse fra »verden«, de vender sig også med afsky og fordømmelse fra hinanden. Hvor det i de tidligere romaner tydeligt var én bestemt sekt, der optrådte i rollen som »de vakte«,²⁸ spiller *Moder Syvstjerne* tydeligt på splittelsen imellem dem. Således i følgende passage, hvor Antonia forsøger at behage Trine med Øjnene:

Hun gik så langt i sin listige eftergivenhed, at hun et par gange fulgte med Trine hen i menighedshuset for at høre den indremissionske pastor Ryvingsen fnyse og svovle mod baptisters og adventisters dømmesyge sekteri.²⁹

Hvorved Heinesen lader Ryvingsen vise sig som præcis det, han anklager de andre for at være.

På endnu et punkt går *Moder Syvstjerne* et afgørende skridt videre. Som den første roman i forfatterskabet arbejder den konsekvent med en rekontekstualisering, eller med Bergur Hansens ord en »ommytologisering«,³⁰ af en række centrale bibelske passager, der river dem ud af deres oprindelige sammenhæng og lader dem indgå i en ny, hvor de kommer til enten at modsige den bibelske betydning eller i hvert fald at indgå i dannelsen af en på afgørende punkter anderledes kosmologi. Det kan man sådan set se allerede i bogens åbningsord, som har »lånt« en del af sine formuleringer fra skabelsesberetningen i *Genesis*:

I BEGYNDELSEN var hverken himmel eller jord eller ting, men kun en umådelig higen efter varme, mættelse og søvn. I vældige byger kom livet over dig, storme af ømhed, fyldte dit urtidsmørke, vilde floder af mælk og rensende vand, uophørlige kildevæld af gode og mindelige lyde, der endnu ikke var blevet ord. Og omsider fik dine øjne deres første sjæl og du så de dunkle omrids af den store livgiverske, alle tings ophav, den der skaber og vedligeholder, den Evige.³¹

Her indtræder moderen Antonia i rollen som Gud, og det er sådan set den rolle, hun beholder igennem hele *Moder Syvstjerne*, skønt hun jo samtidig blot er et lille skrøbeligt væsen, der dør af sygdom godt halvvejs inde i bogen. Men stadig efter sin død forbliver moderen denne kosmiske kraft for barnet, der nu aftegner sig som et stjernebillede på himlen og derudover viser sig i form af ÆEa, den venligtsindede skikkelse, der sidder på lampen i drengens værelse og synes at våge over ham. Denne forståelse sættes igennem bogen konstant op som modstykket til Trine med Øjnenes fanatiske og pinefulde kristentro. Måske mest slående i følgende beskrivelse, som romanen sætter ind med, da Trines lig, efter at hun er død en smertefuld død af sygdom, sejles bort fra Tórshavn mod hendes hjembygd (den »Tuja«, som omtales, er romanens mytiske navn for Trine):

Og langt ude på det vildene hav sejler nu Tuja i sin kiste. Hendes ansigt er hvidt som stearin, hun er helt hvid og klædt i hvidt, kun hendes hår er sort, mindeligt sort som den salmebog, hun har under hagen, sort, sort som Jorderiges ustillelige sorg. Og gravsolen skinner mørkt, og keruber støder i deres basuner, og det hører Tuja, som åbner øjnene lyttende, hun vågner og står op af døde, og nu ser hun, at hun er i skyerne, og dybt under hende er kun de frådende vande. Hun svæver i skyerne over den store oprindelses afgrund og ser fuld af forundring og forfærdelse Gud skabe himlen og jorden.

Ja, nu gør du store øjne, Tuja, for du troede jo, at denne skabelse forlængst var fuldbragt og alverden stivnet i en galskab og ondskab, som kun uskyldiges blod kunne sone. Du vidste ikke, at det stadig kun er tidernes morgen, og at det skabende lys, du skuer, er det lys, der udstråler af menneskesindets evigt nye undring og evigt uvisnelige håb.³²

Dermed er Heinesen dybt inde i at formulere en helt egen kosmologi og en dermed forbundet antropologi. Den første præsentation af dette forestillingskompleks findes i *Den sorte gryde*, og det bryder tydeligt frem og gennearbejdes med stor og stigende energi i de næste romaner. Der er tale om en art kosmisk naturreligiøsitet. I forbindelse med en analyse af *Moder Syvstjerne* bemærker Nicolai Eriksen, at »Mennesket har sin oprindelse i en natur, der er meget ældre end det nuværende samfund med dets krav om rationalitet«. ³³ Det betyder, at mennesket i disse romaner har sin egentlig og dybeste lykke i at være forenet med denne højere eller dybere natur:

Det sande menneske forener gennem sin naturlighed det almindelige og det transcendent. Derved står det som en art bindeled mellem nuet og evigheden og afspejler gennem sin blotte eksistens verdensaltet og livet i dets oprindelige, mytiske skikkelse. Helt centralt er det imidlertid, at mennesket kun kan afspejle evigheden ved at hengive sig til nuet: kun i livet kan evigheden komme til udfoldelse. ³⁴

Dermed bliver grundkonflikten i *Moder Syvstjerne* modsætningen mellem på den ene side kristendommens livs- og naturfjendske tvangssystem med den dømmende fadergud i det hinsidige og de fordømmende missionsfolk i det dennesidige og på den anden side den langt ældre og mere grundlæggende natur- og livskraft, der altid manifesterer sig i menneskets lykke og i de ægte forbindelser mellem menneskene. Igennem denne konflikt formulerer Heinesen en naturfromhed, hvor mennesket naturligt er i samhørighed med en langt ældre natur og har sin bestemmelse eller skæbne i at være i overensstemmelse med og hengive sig til denne natur, og hvor kristendommen kommer til at stå som et historisk set ungt tvangssystem, der river forbindelsen mellem menneske og natur over, idet den fortolker naturen som syndig. Fromheden retter sig selvfølgelig især mod den færøske natur, der både manifesterer sig i og uden for personernes eget væsen.

Samtidig kan der imidlertid registreres en ambivalens i *Moder Syvstjerne*, fordi Heinesen ikke gør sig fri af kristendommen. Eriksen bemærker, at romanens »bibelske udtryk og billeder understreger den menneskelige dybde i romanens positive figurer – tydeligst i sammentænkningen af Antonia og Jomfru Maria. Heinesen lader altså sin fortæller tænke *med* kristendommen i sit angreb *mod* kristendommen«. ³⁵

I lyset af dette kommer *Det gode håb* og i særdeleshed Peder Børresen til at stå som på en gang en forlængelse af og et nybrud i forhold til disse træk i det tidligere forfatterskab. I kritikken af de frelstelige romaner i direkte forlængelse af de tidligere romaner. Her er det den vækkelse, som springer af Giowerdrengens forkyndelse og piskes frem af mester Olaus og Salmona, og ligesom i de foregående romaner placerer de vakte sig i en direkte modsætning til den etablerede kirke. Også her omtales de almindelige kirkegængere, som trodsede de Guds vilje, og også her fremstiller de vakte sig, som var de i besiddelse af en bestemt forståelse af Guds vilje, som andre må bøje sig under eller møde Guds dom. Igen er det apokalyptiske fremtrædende, om end det her er slået næsten fuldstændig over i parodien. Dette er tydeligt bl.a. i den drøm, en af sektmedlemmerne, Ekka, der påstås at være »sanddrømmerske« (285), har efter Rachels fortvivlede og halvt sindssyge mord på den vanskabning, der blev frugten af hendes forbindelse med Cattorp. Drømmen hævder, at

en stor ugering var begået på Reinegården, og såfremt den skyldige ikke gik til bekendelse og tog sin dom og straf, vilde syv års ulykke hæрге ikke blot Reinegården, men den hele stad, thi der vilde udbryde en fordævelig pestilens, som vilde bortrive alle på nær syvoghalvfjerdsindstve mennesker, som dog alle, undtagen syv, senere vilde gå til grunde under en stor ildsvåde; men disse sidste syv vilde blive frygtelig plagede og tilsidst udslettede af onde Belsebubs mænd, men siden optagne i Himmerige blandt de sande troende og martyrerne, der hvor også Salmona nu var. (284f.)

Drømmen er et forvirret rodsammen af apokalyptiske stykker med genklang af *Johannes' Åbenbaring* i særdeleshed omkring den gentagne brug af syvtallet, der dog her i komiske gentagelser bringes helt ud i parodien, og den kerne af sandhed, der er i drømmen, er en bysladder, som ved et tilfælde for en gangs skyld er sand. Meget sanddrømmerske er der ikke over den lille forvirrede og passionerede Ekka, og apokalypsen indfinder sig selvfølgelig aldrig.

Men disse vakte er i *Det gode håb* netop ikke repræsentanter for kristendommen, men derimod kættere i forhold til den; de omtales gentagne gange som »dissentiere« (335), og kristendommen har i stedet fået en helt anden og meget mere betydningsfuld repræsentant i Peder Børresen. Det er et afgørende omslag, for ikke bare er Peder Børresen en kirkes mand, men han vurderer og handler også uophørligt efter en fore-

stilling om en kristen etik og en guddommelig verdensorden, hvad der giver ham en moralsk og intellektuel sikkerhed i sin vurdering af romanens personer og situationer. Når hans tro fører ham igennem lidelser og afsavn, opfatter romanen det *ikke* som hverken livsfjendsk eller undertrykkende. Hvor alle de vakte figurers forskellige taler på kristendommens vegne fremstår farlige og livsfjendtlige og sine steder også flokskuløse og latterlige, der er Peder Børresens fulde af styrke og visdom. Det kan fx ses i den samtale, der udspiller sig imellem landprovsten og Børresen efter Børresens anden »djævleuddrivelse«. Landprovsten har fået nys om Børresens drikkeri på sejlturen til Færøerne, han bebrejder ham det, og spørger ham derudover, hvad han mener om de rygter om hans hellighed, »djævleuddrivelsen« har udløst:

Jeg svarede: »Jeg er meget bekymret derover. Men samtidig må jeg af hjerte ønske, at det var så vel, at Gud i sin nåde tildelte sine uværdige tjenere og gebrækkelige redskaber en sådan velsignelsesfuld magt og gave, alle arme og fortrykte til hjælp, og dermed styrkede os i tilliden til trods al vor skrøbelighed at være hans sande disciple.«

Da slog provsten incommoderet til bordet med sin kno og sagde indprentende: »Vi vil først af alt bede om kraft til at sætte skik på os selv, så vi ikke tumler om i drukkenskab og skørlevned, og dernæst vil vi bede om styrke til at vejlede og formilde folket, så det ikke rokkes i sin tillid til øvrigheden, thi som Sct. Paul siger i sit brev til de Romere: Hvert menneske være sig de foresatte øvrigheder underdanig, thi dem haver Gud beskikket.«

Jeg kunde hertil have svaret og til min foresattes forlegenhed anført andre af denne apostels ord i samme brev, der går i stik modsat retning; men jeg holdt det imidlertid for bedst at tie. (49)

Her bevæger Heinesen sig direkte ind i diskussionen af et af de mest omdiskuterede og også et af de kirkehistorisk set mest konsekvensrige skriftsteder overhovedet og gør to karakteristiske ting ved det. For det første fører han med omhu Paulus over i sin egen lejr, idet den fortolkning af *Romerbrevet*, som bliver tilbage, netop er Børresens, der ikke accepterer, at den fuldstændige lydighed under enhver myndighed, inklusive Hindschous tyranniske regime, er den rette fortolkning af Paulus. For det andet og dermed forbundet viser citatet og de to figurers roller i bogen netop forbindelsen imellem den rigtige forståelse af kristendommen

og så de to personers menneskelige integritet. For hr. Christen er den en undskyldning og begrundelse for hans griske følgagtighed, for Børresen et konstant krav og en konstant kilde til opmuntring og håb.

Alt dette betyder mildt sagt ikke, at Heinesen ikke dermed stadig har øje for forskellige former for religiøst hysteri, selvretfærdighed og hykleri. Hysteriet finder vi i forbindelse med mester Olaus' sekt, selvretfærdigheden hos adskillige af præsteskrabet inklusive landprovsten og hykleriet hos både Rasmus Guttormsen og landprovstens kapellan Ambrosius Biber, der deler en række træk med Matte-Gok fra *De fortabte spillere-mænd*. Karakteristisk for alle disse er imidlertid, at ikke bare lægger fortælleren afstand til deres fejl, han gør det med udgangspunkt i sin kristendom.

Men det betyder ikke, at den kosmiske naturreligiøsitet fra de tidligere romaner er forsvundet, snarere tværtimod. Peder Børresen oplever gentagne gange den samme samhørighed med naturen, som Heinesen har beskrevet i de foregående romaner. Således i følgende passage fra bogens begyndelse, hvor det første møde med Salmona har givet ham en nat fuld af fristelser i form af urolige, halvt lystne mareridt:

Jeg stod da op og svaledede mig ved vinduet, og da jeg var kølnet, knælede jeg ved min seng og gav mig hen i en inderlig anråbelse, hvorunder jeg bad den Almægtige befri mig fra det onde og rense og klare mit sind og gøre mig til et redskab for sin retfærdighed, om også det mindste og usleste. Og mens jeg bad blev jeg vår en rolig brusen, der kom som allevegne fra og fyldte luften, og som var havets umådelige lyd mod strandens klipper. (35)

Børresen er fuldt så samhörig med den færøske natur som nogen anden figur i Heinesens forfatterskab. Flere gange i Børresens beskrivelse af sit venskab med Jonas fremhæves det vandfald, Rauma, man kan høre fra vennens hus, som en vigtig del af Børresens samhørighed med vennen og hans familie, og talrige gange gennem romanens nutidshandling beskriver han sine oplevelser med naturen: De er både de højeste lykkeoplevelser i hans liv, og de er vigtige i forløbet, fordi de giver ham kræfter til at kæmpe videre og opliver ham, når han er nedslået. Imidlertid er splittelsen mellem kristendommen og den religiøse indlevelse i naturen ikke-eksisterende for Børresen. Oplevelsen af naturen og oplevelsen af kristendommen sker i glidende overgange, ja, Heinesen fører endog sin historie således, at Børresen mindst en gang kommer til at afholde sin

gudstjeneste udendørs. Kristendommen opfattes dermed ikke længere som et sent kulturprodukt, der spærrer for menneskets oprindelige forhold til naturen og sit eget naturlige væsen. I *Det gode håb* forstås den kristne Gud parallelt med de tidligere romaners beskrivelse af naturen. Han er langt større og langt ældre end noget kulturprodukt, og over for ham må ethvert menneske føle sig meget lille, ikke i underkuelse, men i ydmyghed. En af de centrale naturoplevelser i bogen finder sted efter Børresens ulyksalige druktur og Rachels beretning om Cattorps voldtægt mod hende samme nat. Børresen føler sin sjæl fuld af »afmægtighedens mørke« (115) og har mistet enhver tiltro til, at han kan udfylde rollen som »en retfærdig styrelses ufortrødne og sande redskab« (ibid.). Han føler sig hermed trukket tilbage til sin mørke fortid og må »sande, at sådan havde det altid haft sig med mig, thi altid var min hoffærdige vandring mod de store beslutningers og forventningers tinde endt med et styrt ned i selvopgivelsens bedrøvelige afgrunde« (ibid.). Men denne gang får Børresen ikke lov til at blive i sin formørkelse. Jeg citerer en længere passage:

Men min stundesløse vandring havde nu ført mig op i de øde højdedrag nordenfor staden, hvor så langt øjet rækker intet er at se uden fjeld og hav og mosgroede klippers mylre, der er som vældige herskare på vandring, men stivnede som under en gudsdøm, lig Loths hustru på sin flugt fra Sodom; og dybt nede, næsten uskelnelig fra de stenede omgivelser, lå på sit næs den lille stad, jeg kom fra, som en tue blandt andre tuer. Da ramtes jeg, som jeg der stod, af en stor, undrende forfærdelse, som var jeg på engang udrykket af tiden og al sammenhæng, og måtte da ihukomme psalmistens ord når han siger: »Thi tusinde år er for dine øjne som den dag igår, når den er forbigangen, og som en nattevagt.« Jeg følte mig herved først meget overvældet og sønderknust; men derefter fornåm jeg som en tilskyndelse og spore i mit sind og kastede mig på knæ og anråbte Almagten om dog ikke at forkaste og vrage mig, men endnu prøve mig og give mig kraft og tålmod til at opgrave mit sjunkne pund af jorden, så jeg før jeg gik i graven dog kunde fornemme at mit liv ikke havde været levet ganske omsonst. Og da, som et mindeligt svar, randt mig det ord ihu som siger: »Tålmodighed virker et prøvet sind, men et prøvet sind håb.«

Men som jeg nu steg ned af fjeldet igen, kom jeg til en kløft, hvorigennem en fossende elv havde sit løb, og her kastede jeg mi-

ne klæder og tog under fossen et hastigt bad, hvorunder jeg mellem de ældgamle, renskurede klippeblokke midt i det nedstyrtende vand påny med skælvende tunge råbte til min Gud og Herre om nådig at tilgive mig min syndige veghed og grådighed og om at give mig styrke til at lyde Hans bud og gå hver en vej, han måtte anvise mig, så trang og tornefuld den end monne være. Derefter sang jeg, mens jeg skudrende klædte mig på, den gamle Pauli Speratii psalme »Guds søn kom ned fra Himmerig.« (115f.)

Skulle man, som Henrik Neiiendam, tale om anakronismer i *Det gode håb*, kunne dette være et oplagt eksempel. Som åndelig bjergbestiger er Børresen omkring et århundrede forud for sin tid. Endnu Holberg opfatter blot bjergene som nogle ubehagelige stendynger, der spærrer vejen mellem det egentligt interessante: byerne. I den danske litteratur er det først Baggesen og Staffeldt, der for alvor klatrer op på høje steder og får oplevelser af det sublime.³⁶ Men det centrale i denne sammenhæng er den blanding af naturfølelse og kristendom, der kendetegner hele citatet, Børresens naturoplevelse er en »suveræn blanding af stærkt sanset virkelighed og fornemmelse for en transcendent virkelighed«. ³⁷ Om Børresen fortolker naturen i billeder hentet fra Bibelen eller føres via oplevelsen af naturen til de bibelske billeder og udtryk, er ikke til at afgøre, så tæt samhörige er de. Der er imidlertid ikke tale om en ommytologisering af bibelcitatene. De rekontekstualiseres nok, men ikke på en måde der fremmedgør eller dementerer dem i forhold til deres oprindelige bibelske kontekst.³⁸

De kristelige motiver og naturoplevelsen følges ad hele vejen gennem passagen. De mørke stenstøtter fortolkes som Loths hustru, og dette forenede motiv står formentlig som billede på Børresens forpinte sindstilstand, bundet som han på det tidspunkt er til at flygte fra en synd, han alligevel ikke kan komme fri af, og som derfor lammer ham. Da forandres synsvinklen med et af den sublime oplevelse af den overmægtige natur, imod hvilket mennesket næsten intet er, og den fremkalder øjeblikkeligt associationen til det berømte udbrud fra salme 90 vers 4 om Guds evighed, således at den sublime oplevelse øjeblikkeligt bliver opfattet teologisk. Denne oplevelse får så nådens virkning i Børresens forpinte sind. Han »omvender« sig fra sin synd og fra sin indkrogede tilstand og ser nu sig selv i billedet af den tjener, der havde gravet sin talent ned, fra lignelsen om de betroede talenter (*Matthæusevangeliet* 25), hvad der straks ansporer ham til at bede om nåde til at rive sig fri af synden og indkroget-

heden og gøre Herrens vilje. Dette udløser så, fortolket som et svar, endnu et bibelcitater, *Romerbrevet* 5, 3-4, der bliver en opmuntring, fordi det tilsiger, at de trængsler, han nu går igennem, netop vil gøre ham i stand til at håbe. Således fører oplevelsen af det sublime fra fortvivlelsen, gennem mødet med det overmægtige og ønsket om at gøre bod frem til håbet, bogens centrale billede. I det efterfølgende afsnit slår Børresen så over i bøn og lovsang i et landskab, der i ælde bærer mindelser om den evige Gud fra afsnittet før.³⁹

Derfra sænkes Børresen igen ned i den almindelige verdens forvildelser og fortrædeligheder, men han er ude over den sønderknuselse, der havde grebet ham, og i modsætning til den himmelfart, man finder hos Baggesen og hos Staffeldt, er der her ikke tale om, at Børresen oplever denne nedstigning som et fald eller en tilbagevenden til en alt for profan og dybest set uvirkelig hverdag.

Børresen repræsenterer dermed en luthersk naturfromhed, hvor ydmygheden over for Gud smelter sammen med en glæde ved oplevelsen af naturens storhed. Når Børresen fortolker naturen teologisk, bevirker den en befrielse af mennesket, den er ikke en syndig kraft, som må bekæmpes uanset de menneskelige omkostninger.

Men er Børresen altså i lige så fuldstændig kontakt med en dybere natur som spillemændene og som Antonia, så har han et træk frem for dem: refleksionen. Hans hengivelse til sin samhørighed med den guddommelige natur er nok lige så fuldstændig som deres, men hans klare bevidsthed følger med hele vejen og rapporterer til Jonas om, hvad han har oplevet. Dermed bliver han et brugbart talerør for romanens implicite forfatter, og en række af de beskrivelser, som i de tidligere romaner lå uden for de medvirkende personers aktive bevidsthed, er her lagt i munden på Børresen. Han bliver derigennem et mere levedygtigt væsen end de tidligere skikkelser, han er mindre et offer og er i modsætning til dem sværere at undertrykke og bedrage. Dermed sker der også en forandring i forståelsen af forholdet mellem kosmologi og antropologi i forhold til de tidligere romaner. Menneskets hengivelse til det dybe historiske naturrum er ikke kun for fantasidyrkere og naturmennesker, men tillader her, at mennesket står bevidst som menneske i en menneskelig verden og netop kan bevidstgøres og befries af sin samhørighed med det kosmologiske naturrum.

Dette er igen en afgørende konsekvens af Heinesens brug af sin fortæller. Fordi *Det gode håb* fortælles gennem en dramatiseret fortæller, der er handlingens hovedperson, må også Heinesens egne refleksioner gå

gennem denne fortællers bevidsthed. Derfor nytter det ikke, hvis fortælleren er så upålidelig eller usympatisk, at man ikke fæster lid til hans beskrivelser, og det nytter heller ikke, hvis fornemmelsen for naturens dybde kun forbliver en *fornemmelse* hos figuren. Den må kunne sprogliggøres også i Børresens bevidsthed og ikke kun ved siden af den. På tilsvarende måde forholder det sig med den nye figuration i forholdet mellem kristendommen og Heinesens etablerede kosmologi. Den er nødt til at passere gennem bevidstheden hos en fortæller, der er en ganske rettroende lutheraner. Dermed er den nødt til at formulere sig i overensstemmelse med dette, og derigennem bliver det tydeligt, at den modsætning mellem livskræfterne knyttet til naturkosmologien og dødskræfterne knyttet til kristendommen og dens repræsentanter, der tegnede sig i *Moder Syvstjerne*, ikke er slet så nødvendig, som det fremtræder i denne roman, og dermed forbundet, at kristendommen ikke behøver at opfattes som den livsforsagende, patriarkalske offerreligion, man møder i den foregående roman. Det betyder ikke, at *Det gode håb* dermed markerer en omvendelse for Heinesen, eller at den skal læses som en apologi for kristendommen, men den rummer en fornyet eller ny venlighed i opfattelsen af religionen – såvel af dens betydning for menneskelivet som af dens samhörighed med tilværelsens dybeste forklaring.

Denne nye forbindelse kommer til udtryk i romanens brug af det begreb, den selv i titlen har markeret som centralt: »håb«. Det optræder en række gange gennem romanen i centrale formuleringer og fremtræder i øvrigt helt konkret i skikkelse af det fartøj, Strenge Eskildsens »Håbet«, der bringer Børresens klageskrivelse fra Færøerne. Håbet, som romanen forstår det, har netop en dobbelt karakter som både verdsligt og sakralt, det forstås både antropologisk og teologisk. Det er det helt konkrete håb til, at forholdene på øerne engang vil bedre sig – og også i flere omgange Børresens håb om at bedre sig menneskeligt. Allerede tidligt i romanen identificeres håbet som selve sjælens rod (31). Det sker i en for romanen karakteristisk formulering, hvor håbet i en påkaldelse fra Børresen til Gud forbindes med det nødlidende menneskes helt konkrete fysiske nød. Dermed er dobbeltheden eller tosidigheden i romanens håbsbegreb tegnet præcist. Håbet hentes ikke kun fra de konkrete udsigter til bedre tider, men nok så meget fra menneskets forbindelse til den større sammenhæng, der for romanen manifesterer sig i det kosmiske naturrum og i kristendommen, og derfor forbindes håbet da også flere gange gennem romanen netop med Børresens oplevelse af og indlevelse i dem.

Noter

1. Da den foreliggende undersøgelse koncentrerer sig om forholdet mellem fortælleren og fortællingen i romanen, vil *Det gode håbs* historiske karakter kun blive inddraget, for så vidt den berører dette forhold. Dens genretilhørsforhold til den historiske roman kunne med lethed gøres til genstand for en analyse af samme omfang, som det her fremlagte, men alene omfanget af den tilgængelige og relevante sekundærlitteratur på området (Herunder Georg Lukács' *Der historische Roman*, Berlin (1955), Lion Feuchtwangers *Das Haus der Desdemona oder Größe und Grenzen der historischen Dichtung* (posth. 1961), Frankfurt (1986), Northrop Fryes *The Secular Scripture*, Harvard (1976) og på dansk for nylig Ole Birklund Andersens *Den faktiske sandheds poesi*, Århus (1996) og – mere populært – Mette Wings *Fortiden som spejl*, København (1997)) samt litteraturen om internationale historiske romanforfattere som Walter Scott, Victor Hugo og Thomas Mann ville forandre undersøgelsens karakter så grundlæggende, at skulle spørgsmålet tematiseres direkte, ville der blive tale om en helt anden fremstilling.
2. En rentemester er statens øverste regnskabsfører, den mand, der reviderer statens regnskaber. Posten blev indført i Danmark i 1559 og afskaffet igen i 1691. Christoffer Gabel (1617-1673) var igennem mange år en af Frederik III's betroede mænd. Han blev fældet i april 1670 kort efter Christian V's tronbestigelse.
3. Sidehenvisninger til *Det gode håb* angives, som vist, i parentes efter citatet. Alle andre henvisninger placeres i fodnoterne.
4. Men interessant nok er Hindschous rolle alligevel så underspillet, at en af de store omtaler af romanen (Rolv Thesen i det norske *Arbejderbladet* (30/5-1965)) næsten synes at have overset Hindschous rolle og lader Cattorp være »Øverst blant« embedsmændene.
5. Man undrer sig måske over, at så stor en del af skurkene i *Det gode håb* har tyskklingende navne, Cattorp, Schwenning, Bub-Hans, Stolser og Herman Brok (der i øvrigt kun i begrænset omfang bliver mødt med bogens fordømmelse). Det er i første omgang et autentisk historisk træk ved bogen, da såvel militær som embedsstand i Danmark igennem det 17. århundrede blev mere og mere fortysket. Mange af anmelderne opfattede dette træk som en hentydning til den tyske besættelse, hvad der så kaster et grimt lys over såvel embedsmændene som muligvis det danske engagement på øerne (hvad flere af anmelderne også bemærker). Det er under alle omstændigheder påfaldende, at orlogsskibet Frederico Tertios ankomst til Færøerne og hele afsløringen finder sted i de tidlige majdage.
6. Det er nok i underkanten, når W. Glyn Jones i bogen *Færø og kosmos. En indføring i William Heinesens forfatterskab*, København (1974) omtaler Frederico Tertio som en »fregat« (204). Et rigt udstyret admiralskib med 64 kanoner, der beskrives som »et stort orlogsskib« (292), hører efter alt at dømme ikke til blandt flådens små, lette og hurtige fartøjer. Uden at det kan siges med sikkerhed, i hvilket omfang Heinesen var klar over disse forhold, så oplyser Museumsinspektør Jakob Seerup, orlogsmuseet, følgende: En fregat førte aldrig 50 kanoner, et linieskib eller orlogsskib førte oftest mere end 60

og altid mere end 50. Historisk set er Heinesen en smule tidligt ude med orlogsskibet. *FRIDERICUS TERTIUS*, et orlogsskib på 60 kanoner, der faktisk førtes af forskellige admiraler, løb af stabelen på Bremerholm i 1673. Symbolikken i, at skibet bærer den afdøde konges navn kunne behøve en nøjere oplysning. Jakob Seerup foreslår mig, at netop Frederico Tertio kommer til Færøerne, fordi Frederik III var den, der indførte enevælden af afskaffede adelsvældet – undtagen på Færøerne, hvor Gableerne i Heinesens tolkning fik lov at hærge. Det er denne situation, der rådes bod på, idet skibet, som bærer kongens navn, og dermed den nye retsorden, endelig kommer til Færøerne. Denne tolkning modsiges dog muligvis af, at Gabel var netop Frederik IIIs rentemester, og at kongens død i romanens optik er den nødvendige forudsætning for Gabels fald og dermed de nye tilstande.

7. En skitseret gennemgang af den historiske baggrund for romanen gav professor Kristof Glamann i dagbladet *Politikens* kronik 4/2-1965 under overskriften »Heinesen og historien«.
8. Således roses figuren Børresen til skyerne af Henning Ipsen i *Jyllands-Posten* (19/9-1964), der fremfører Jesus-paralleller hos skikkelsen, fremhæves af N.J. Rald i *Kristeligt Dagblad* (23/9-1964), af Werner Thierry i *SFJBladet* (5/11-1964), af signaturen JB i Osloavisen *Dagbladet* (22/9-1964), af Jacob Paludan i *Aarhus Stiftstidende* (6/10-1964), af Tore Borglund i Malmøavisen *Kvällsposten* (1/2-1965), af Marie-Louise Paludan i *Sjællands Tidende* (31/10-1964) og af en række andre anmeldere. Der er mere knubbede bemærkninger fra Henrik Neiiendam i *Berlingske Tidende Aften* (18/9-1964), fra Lone Klem i *Eva* (11/11-1964) og fra kollegerne Sven Holm i *Information* (18/9-1964) og Aksel Sandemose i den norske *Aftenpostens* morgenudgave (18/11-1964). Mest pudsig blandt anmeldelserne er en programmatisk nedsabling foretaget af en ung Svend Åge Madsen i *Vindrosen* 1 (1965), som i høj polemisk stil gør, hvad han kan for at besværges den vilje til historiefortælling, der siden skulle få magten i hans eget forfatterskab. Den ungdommelige Madsen får da også både læst og påskrevet af Rolv Thesen i *Arbejderbladet* (30/5-1965).
9. Den grundlæggende terminologi stammer selvsagt fra Wayne C. Booths berømte og stadig aktuelle hovedværk *The Rhetoric of Fiction* (1961), 2. udg., Chicago (1983). Jeg har selv redegjort kort for problemstillingen med den upålidelige fortællers nødvendige pålidelighed i artiklen »Den uudholdelige indsigt«, *NORDICA* 13 (1996).
10. Termen narratee skyldes Gerald Prince: »Introduction to the Study of the Narratee« in *Reader-Response Criticism: From Formalism to Post-Structuralism*, Baltimore (1984). Narrateen er modstykket til fortælleren, »the narrator«. Et eksempel på, hvor vidtrækkende konsekvenser eksistensen af en narratee kan have for en tekst, giver Svend Skriver i sin analyse af Göran Tunströms bog *Tjuven* i artiklen »En meget lidt upålidelig fortæller« *NORDICA* 17 (2000).
11. Henning, Ipsen: »Menneskets trodsige Haab« in *Jyllands-Posten* (19/9, 1964). I øvrigt har forlaget absurd nok overtaget Ipsens fejlagtige genrebetømmelse og sat den på bagsiden af tredje udgave af romanen. Måske skyldes det, at den står midt i en meget rosende beskrivelse af romanen, men det

- bliver den ikke rigtigere af. Helt galt gik det for *BT*s Henning O'Strit, der i sin anmeldelse »Mægtigt magisk værk af Heinesen« (*BT* 18/9-1964) bemærker om Børresen: »Hvad han oplever sine første halvandet år på de fjerne ejlande, betror han sin dagbog, som han kapitelvis sender sin gode ven og kaldsbroder Jonas i Romsdal«. Når både Glyn Jones (1974) og Ellen Olsen Madsen i artiklen »Sprog og Stil i William Heinesens: »Det gode håb«« in *Danske Studier* (1985) hævder en essentiel lighed mellem dagbogsromanen og den brevform, man møder i *Det gode håb*, overser de den centrale forskel mellem de to genrer, at der inden for fiktionen er en navngivet eller på anden måde defineret modtager i brevromanen, mens dagbogsromanen rummer private optegnelser.
12. Madsen (1985) nævner endnu et skrift, idet hun citerer Børresen for, at han skriver på en Færøbeskrivelse (ligesom Lucas Debes gjorde) »og noterer, hvad han finder af vigtighed om »landets bebyggelse og indbyggernes bedrifter samt om spøgelse og Satans anfægtelser og deslige« (108) (Jf. Debes' kapiteloverskrifter: »Færøes Bebyggelse, oc Indbyggernis Bedriffter« samt dennes kapitel »Om Spøgelse oc Satans Anfectelser udi Færøe«)« (136). Men Børresens replik om sin Færøbeskrivelse er sagt til Landfogeden i et forsøg på at dække over klageskrivelsen og er en til lejligheden opfundet fiktion, hvori Heinesen formentlig har haft sin fornøjelse af at optage Debes' kapiteloverskrifter.
 13. Dette er et arkaiserende træk i bogens sprogdragt og ikke bare for Heinesen et levn fra tiden før retskrivningsreformen. I *De fortabte spillemand* (1950) skriver Heinesen rigtignok disse datidsformer med »d«, men heri skriver han også »å« som »aa« (men substantiver med småt), og i *Moder Syvstjerne* (1952) skrives der både bolleå og datidsformer med dobbelt »n«, så det må være et bevidst stilvalg her hele 12 år senere.
 14. En nærmere undersøgelse af romanens sprogdragt er givet af Madsen (1985), hvorfra en del af de efterfølgende oplysninger er hentet. Til udarbejdelsen af denne løse skitse er endvidere hentet hjælp i Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie* II, København (1947) og Ulla Albeck *Dansk Stilistik*, 5. udg. København (1961). Der er ikke tale om egentlige kildeundersøgelser.
 15. Enkelte steder bygges billede på billede, så man fx kan få en beskrivelse som denne »og jeg forstod, at det var alt andet end just fordragelige forekomster, nemlig marer og succuber, små og store djævl, ja alt Helvedes kvæg og Belsebubs hornede husdyr og vingede kræ« (93).
 16. Her går den gode magister i øvrigt lidt galt i byen. Citatet stammer fra salme 139 vers 12, hvor der står »så er mørket ikke mørke for dig, natten er lys som dagen«, således at citatet altså er et menneskes henvendelse til Gud, og ikke, som det fremgår af *Det gode håb*, en henvendelse fra ham. Meningen er dog nogenlunde uforandret.
 17. Henrik Neiiendam: »I den gamle stil«, in *Berlingske Tidende Aften* (18/9-1964).
 18. Dette blev i øvrigt bemærket allerede i de samtidige omtaler, således skriver Ester Noach i artiklen »Lucas Debes fra Stubbekøbing« fra *Lolland-Falsters Folketidende* (24/6-1965), formentlig med adresse til Neiiendam om romanens sprogdragt, at »den behøver overhovedet ikke være historisk korrekt

(det ville være idiotisk pedanteri og ulæseligt i kunstnerisk henseende). Men sprogdragten passer figurerne, fuldstændiggør dem«.

19. Med rette bemærker Glyn Jones (1974): »Sproget i Det gode håb har aldrig eksisteret, hvad forfatteren er sig fuldkommen bevidst, men det er lykkedes ham at skabe et så tilstrækkeligt vellykket surrogat, at læseren tror på resultatets ægthed« (201).
20. Glyn Jones (1974), 211. I det hele taget har Glyn Jones sine vanskeligheder på dette punkt. På baggrund af *De fortabte spillemænd* og *Moder Syvstjerne* er romanens åbenlyst positive vurdering af kristendommen en overraskende vending, og derfor slår Glyn Jones da også nærmest knude på sig selv for at afkristne bogen. Han bemærker fx følgende om Børresen: »I betragtning af »den kæmpende humanisme« altoverskyggende betydning i denne bog er det et underfundigt påfund af Heinesen at lade sin hovedperson og vigtigste repræsentant for humanismen være en luthersk præst. Peder Børresen er i kirken, men næppe af kirken, han er den eneste præst, der har forfatterens udelte sympati i denne bog, og han er netop ikke typisk for præsteskabet, netop en mand, der bygger sit liv på Skt. Jacobs andet brev: »Men vil du vide, du tomme menneske! at troen uden gerninger er unyttig?«, snarere end den for mange så trøsterige tekst om, at man bliver frelst ved troen alene.« (Glyn Jones (1974), 210). Dette er åbenlyst forkert. For det første stammer citatet om den »kæmpende humanisme« ikke fra bogen, men derimod fra et interview, Heinesen gav om den, og man ville aldrig kunne komme frem til noget, der ligner det ved at læse bogen: Hvis »humanisme« handler om at bygge sit liv på mennesket i stedet for på Gud, er der ingen spor af den i romanen, og hvis den blot betyder, at man skal bekæmpe det umenneskelige, er der ikke nogen modstrid imellem den og så Børresens kirkelighed. For det andet er det et meget reduceret udvalg af Børresens udtalelser om sit forhold til kristendommen, Glyn Jones vælger ud, og havde han citeret lidt bredere, havde han umuligt kunnet sige, at der var noget »underfundigt« i at lade den lutherske præst Børresen repræsentere Heinesens humanisme, eller at Børresen var i, men ikke af kirken, for dels er Børresens og den kristendomsforståelse, romanen indlejrer ham i, luthersk, og dels er forholdet til kirken og til hans præstegering netop af den allerstørste vigtighed for ham. Børresen er både i kirken og af den.

Det er tilsvarende en forvrængning, når Glyn Jones siger, at af præsterne er det kun Børresen, der har forfatterens udelte sympati. Der optræder seks præster af betydning i romanen, og af disse er de tre (hr. Christen, hans viceprovst Rasmus Guttormsen og hans kapellan Ambrosius Biber) negativt vurderede, mens de to andre (Børresen, Nicodemus af Qvivig og Jonas) vurderes positivt. Nicodemus af Qvivig har rigtignok den fejl, at han ikke sympatiserer med folkene i Havnen, hvad der formentlig er baggrunden for Glyn Jones' negative udtalelse om ham, men denne fejl ændrer ikke ved, at han har romanens helt grundlæggende sympati.

21. Glyn Jones (1974), 212.
22. Glyn Jones (1974), 213.
23. Den bagvedliggende forestilling i denne bestemmelse er Northrop Fries myteteori, som jeg har redegjort for i artiken »Den magiske cirkel – Northrop Fries myteteori« in *Den blå Port* 33 (1995) med videre henvisninger.

24. W. Glyn Jones: »Kosmisk syn og skæbnetro i Heinesens forfatterskab« in *Tårnet midt i verden*, Tórshavn (1994).
25. Nicolai Eriksen bemærker med rette om inddelingen, at man kan: »diskutere rimeligheden af at sidestille Den sorte Gryde og De fortabte Spillemand. Den sorte Gryde er ganske vist markant forskellig fra de foregående romaner: sideløbende med dens episke forløb udfoldes mere direkte end tidligere en kosmisk kamp mellem livs- og dødsmagter. De to planer forbliver imidlertid adskilt (..) hverken figurernes tanker eller den alvidende fortællers kommentarer kæder umiddelbart det mytiske og det realistiske sammen. I De fortabte Spillemand gøres den mytiske fortolkning eksplicit, og den synes derfor nærmere beslægtet med Moder Syvstjerne og Tårnet ved verdens ende end Den sorte Gryde«. Nicolai Eriksen: *Myte og realisme i William Heinesens senere forfatterskab*, upubliceret specialeafhandling, Københavns Universitet (1999), 2.
26. Om end *De fortabte spillemand* alligevel får afleveret et spark til ham i forbindelse med Kornelius' fængsling, hvor romanen bemærker følgende: »Menneskelig godgørelse og offervilje udfolder sig ofte smukke, naar det drejer sig om en sag, der har offentlighedens bevaagenhed. Der var næsten ingen ende paa den interesse, der blev vist Kornelia og hendes gamle plejemoder, nu da de under saa dramatiske omstændigheder havde mistet deres forsørger. Der gik næppe en dag, uden at de fik besøg, og det ikke blot af venner og bekendte, men af folk, de aldrig havde saa meget som vekslet et ord med, og der blev sendt dem æg og mælk, kager, brød og kaffe. Konsul Hansen sendte dem otte sække kul. Pastor Fruelund kom og sagde trøstens ord«. (William Heinesen: *De fortabte spillemand*, København (1950), 229).
27. Heinesen (1950), 10.
28. Selvom der både i *Blæsende Gry* og *Den sorte gryde* sådan set er flere forskellige vækkelsessektorer repræsenteret.
29. William Heinesen: *Moder Syvstjerne*, København (1950), 39.
30. Bergur Hansen: »Fantasi og virkelighedstroskab hos William Heinesen« in *Danske Studier* (2000), 167f.. Processen er beskrevet omtrent samtidig i to artikler, ud over Hansen (2000) er det Nicolai Eriksen: »Moder Syvstjerne« in *Transfiguration 1/2* (2000).
31. Heinesen (1952), 7.
32. Heinesen (1952), 126.
33. Eriksen (2000), 95. Citatet er vredet en lille smule ud af kontekst.
34. Eriksen (2000), 107.
35. Eriksen (2000), 113.
36. Jf. Klaus P. Mortensen: *Himmelstormerne*, København (1993) og samme: »Det sublimes natur – et rids fra Mont Cenis til Manhattan« in *KREDSSEN 1* (1995).
37. Hansen (2000), 159. Citatet er på en vis måde fjernet fra sin oprindelige kontekst og betydning.
38. Det er således problematisk, når Hansen (2000) gør figurationen mellem kristendom og mytisk historie- og menneskeforståelse i *Moder Syvstjerne* paradigmatiske for hele den sene Heinesens værk. Den er netop det værk i forfat-

terskabet, hvor forholdet er mest antagonistisk opfattet og som sådan et interessant analyseobjekt og en vigtig position i forfatterskabet, men en dårlig paradigmatetekst.

39. Dette er ikke det eneste sted, Børresens oplevelser med denne sammensmeltning af natur og kristendom befrier ham fra hans sinds plager og giver ham håb igen. Således har han fx på et tidspunkt igen haft en urolig drøm, hvori han har kæmpet en art Jakobskamp med sig selv, og vågner fuld af tvivl om, hvorledes drømmen skal fortolkes: »Men da jeg vågnede, var det atter en af disse storladne solopgange, fuld af havets vældige sus, og det var igen som fornam jeg i dette sus den Højstes nærhed, og da tændtes atter et håb i mit hjerte; en liden lue kun, men dog en lue« (118). Her fortolkes oplevelsen af havets susen i forlængelse af en af de berømteste beskrivelser af Guds nærvær, *Første kongebog* 19, hvor profeten Elias først mødes af en række voldsomme naturfænomener, der løber forud for Gud, men som han ikke er i, og derefter hører en sagte susen, hvori Gud så er. Denne fortolkning føres her over i det færøske landskab, hvor det er i havets susen, Herren er. Denne oplevelse udløser så en befrielse af Børresens plagede sind og indgiver ham nyt håb.